

J.I. PADILLA LAPUENTE [coord.]

ARQUEOLOGIA MEDIEVAL A CATALUNYA:
RECULL D'INTERVENCIIONS, 1994

El Recull d'Intervencions aparegut en el volum precedent de la revista va reunir algunes de les principals actuacions arqueològiques realitzades en jaciments d'època medieval en el període 1990-93. Avui iniciem la publicació dels resums de les intervencions corresponents a l'any 1994. D'aquesta manera es preten oferir una informació més immediata sobre la recerca arqueològica que en cada anualitat es realitza sobre el món medieval a Catalunya, així com la seva bibliografia.

La posada en marxa d'aquesta idea, que pretenem millorar i ampliar en el futur, sembla haver rebut una bona acollida i això s'ha traduït en una major participació dels investigadors en la confecció d'aquest nou recull. De tota manera i malgrat els nostres esforços no hem aconseguit reunir les ressenyes de totes les actuacions, amb tot hem pogut configurar, amb l'esforç de tots, una panoràmica força àmplia dels treballs realitzats. En qualsevol cas, reiterem la invitació a tots els investigadors i institucions que tenen un espai obert a la nostra revista per poder donar a conèixer els resultats de la seva recerca arqueològica. Recordem que tenint en compte les normes generals de presentació de la pròpia revista i en funció d'acollir el major nombre possible de notícies, les exposicions no podran excedir les dues pàgines que han d'incloure el resum de l'actuació i la bibliografia recent.

Tal i com s'anunciava en la presentació del primer Recull, ens congratulem d'anunciar l'aparició del primer volum de la nova sèrie de monografies d'arqueologia medieval i postmedieval que està dedicat a la presentació dels treballs realitzats en el Castell de Mataplana entre 1986 i 1993.¹ Esperem poder consolidar aquesta iniciativa amb la publicació regular d'altres monografies que omplim el buit bibliogràfic existent fins a l'actualitat en aquest àmbit de la recerca. Actual-

1. CABESTANY, J.-F. *et alii*: *El castell de Mataplana. L'evolució d'una fortificació senyorial (s. XI-XV). Treballs arqueològics entre 1986-1993*. Barcelona, 1994. 84 p. (Monografies d'Arqueologia Medieval i Postmedieval, 1).

ment estem estudiant diversos projectes en aquesta línia, que pretenem tirar endavant durant el present any.

Finalment, volem agrair un cop més la contribució dels investigadors que han col·laborat en la confecció d'aquest segon Recull, en la línia de consolidar aquesta iniciativa queensem podrà ser útil, a curt i mig termini, per a totes aquelles persones que treballem en l'àmbit de l'arqueologia medieval.

SUMARI

I. EXCAVACIONES ARQUEOLÒGIQUES

1. INTERVENCIONS EN L'ÀMBIT URBÀ

1.1. *L'Albergueria* (Vic, Osona)

2. INTERVENCIONS EN LLOCS D'HÀBITAT

2.1. *L'Esquerda* (Roda de Ter, Osona)

3. INTERVENCIONS EN CENTRES ARTESANALS ASSOCIATS A UN HÀBITAT RURAL

3.1. *Fabregada* (Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà)3.2. *Forns de Cabrera d'Anoia* (Cabrera d'Igualada, Anoia)

4. INTERVENCIONS EN EDIFICIS DE CARÀCTER RELIGIÓS

4.1. *Església vella de Sant Menna* (Sentmenat, Vallès Occidental)4.2. *Església de Santa Maria de Talló* (Bellver de Cerdanya, La Cerdanya)4.3. *Monestir d'Avinganya* (Seròs, Segrià)4.4. *Monestir de Sant Llorenç de Sous* (Albanyà, Alt Empordà)4.5. *Can Xa* (necròpolis de Santa Maria de Palautordera, Vallès Oriental)4.6. *Capella gòtica de la Pietat* (Sant Llorenç de Morunys, Solsonès)

5. INTERVENCIONS EN FORTIFICACIONS

5.1. *Conjunt Arqueològic de València d'Aneu* (Alt Àneu, Pallars Sobirà)5.2. *Castell de Castellterçol* (Vallès Oriental)5.3. *Castell de Cornellà* (Cornellà, Barcelonès)5.4. *Castell de Cubelles* (Cubelles, Garraf)5.5. *Castell de Guimerà* (Guimerà, Segarra)5.6. *Castell de Llívia* (Llívia, La Cerdanya)5.7. *Castell de Mataplana* (Gombrén, Ripollès)

II. PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES

1. *Prospecció a Santa Maria de Talló* (Bellver de Cerdanya, La Cerdanya)2. *Campanya de prospeccions al Collsacabra* (Rupit, 1994)

I. EXCAVACIONES ARQUEOLÒGIQUES

1. INTERVENCIONS EN L'ÀMBIT URBÀ

1.1. *L'Albergueria* (Vic, Osona)

Cronologia: s. IX-XII/XV-XVIII. Intervenció: 1994. Excavació programada.

La campanya d'intervencions arqueològiques realitzada durant els mesos de setembre-octubre de 1994 a l'antic edifici de L'Albergueria, forma part del PRAV (Programa de Recerques Arqueològiques de la Ciutat de Vic), iniciat el 1982 i presentat, en el seu moment, a l'Ajuntament de la ciutat.

La recerca a l'edifici de L'Albergueria, situat entre el carrer dels Dolors i el carrer de l'Albergueria, s'emmarca en el projecte: «*Organització i evolució de l'espai a la ciutat romano-medieval de Vic: àrees d'hàbitat, de necròpolis i de defensa*», aprovat pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya pel trienni 1992-1994.

Els anys 1990 i 1991, i previ a un projecte de rehabilitació i restauració de l'edifici per part del bisbat de Vic, s'inicià la intervenció arqueològica a L'Albergueria, documentant una necròpolis de tombes antropomorfes, algunes excavades a la roca margosa, datables tipològicament entre els segles IX-X, anteriors a la construcció romànica. A l'angle nord-oest de la sala romànica van aparèixer unes estructures de fonaments, associades a material ceràmic d'època romana i datables vers els inicis del segle II dC. Així mateix, s'identificà el nivell de paviment de la sala romànica del segle XII.

A la campanya del 1992 s'excavaren les sales 2, 3 i 4, podent-se determinar quatre fases relacionades amb la construcció dels diferents elements que configuren l'edifici actual: enterraments anteriors al segle XI, sala romànica (segle XII), dependències annexes amb un paviment de còdols formant dibuixos (s. XV-XVIII), i intrusions en l'edifici primitiu (s. XIX i XX). A la campanya del 1993 s'acabà l'excavació de tota la planta baixa de l'edifici, sales 4 i 5, continuant el paviment de còdols localitzat a l'anterior campanya. El resultat va ser una estratigrafia força recent, bàsicament del segle XVIII, amb barreja de restes ceràmiques medievals i romanes molt troscejades.

La campanya del 1994 s'ha realitzat en dos punts bàsics: 1) Sala 6, al costat de l'Albergueria, per tal d'establir relacions de murs i estratigrafia; 2) Pati o jardí sobre la muralla medieval.

En el que anomenem passadís d'accés es va poder documentar un tram de mur romànic que havia estat arrasat en el moment d'obrir l'accés i una claveguera procedent del mur i que seguia paral·lela a aquest, on s'adossava.

La intervenció al jardí va fer-se amb mitjans mecànics, donada la potència estratigràfica, coneguda per sondejos de la campanya anterior. Al costat de l'edifici

de l'Albergueria, i a 3,50 m per sota del nivell del sòl, es localitzaren dos murs corresponents a una estructura adossada al mur romànic. Cronològicament, semblen posteriors. La rasa de la muralla va permetre localitzar, a 4,70 m per sota del sòl del jardí, unes filades de carreus que, per tipologia, poden correspondre al segle XIV. Es tractaria de la refecció de les muralles de Vic feta per Pere III el segle XIV segons consta documentalment. Per tant, es comprova que el perímetre actual de les muralles de la ciutat es correspon amb el medieval, al menys pel que fa en aquest tram en concret.

En ambdues rases realitzades, la terra estreta corresponia a estrats de farciment moderns. Cal recordar la proximitat d'una obra contemporània a l'Albergueria: el pont romànic de Queralt, situat a uns 15 metres al sud-est del jardí de l'Albergueria. Una de les seves arcades, la de l'extrem nord, està coberta per l'asfalt de la Rambla del Bisbat. Aquest fet possibilitaria que, en unes cotes molt baixes i prop del riu, es poguessin localitzar encara estrats arqueològics.

Amb la campanya del 1994 es tanca el projecte de recerca arqueològica sobre l'edifici romànic de l'Albergueria, al costat de la catedral de Vic. En la rehabilitació arquitectònica que comença tot seguit caldrà integrar-hi alguns dels elements localitzats, com ara el paviment de còdols de la planta baixa, aplicant-hi algun sistema que permeti la seva restauració completa.

El bisbat de Vic, propietari de l'edifici, veient la importància de les restes, accepta destinar-lo a un ús cultural, obert al públic en general. Així mateix, l'agrupament escolta «Guillem de Mont-rodon», a qui es va cedir el dret d'ús de la planta baixa i del primer pis per un període de vint-i-cinc anys, renuncia expressament als drets sobre la planta baixa, vista la importància de les restes arqueològiques documentades i al nou ús que es vol donar a aquest espai.

Direcció: Imma Ollich i Castanyer, Ma. Dolors Molas i Font, Josep Pujades i Cavalleria.

Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Universitat de Barcelona.

* * * *

2. INTERVENCIIONS EN LLOCS D'HÀBITAT

2.1. *L'Esquerda* (Roda de Ter, Osona)

Cronologia: s. VIII a.C.-1314. Intervenció: 1994. Excavació programada.

L'excavació arqueològica al jaciment ibèric i medieval de l'Esquerda, s'ha portat a terme entre els dies 20 d'Agost i 10 de Setembre de 1994. Com cada any els treballs s'han organitzat en una doble campanya on s'han realitzat paral·lelament

les excavacions a l'àrea ibèrica, ran de muralla, i a l'àrea medieval. Les tasques d'enguany han acabat el projecte d'excavació triennal, aprovat per als anys 1992-1994, amb el títol «Hàbitat i territori en el jaciment ibèric i medieval de l'Esquerda, Roda de Ter, Osona». Com a resultat comú d'enguany, cal esmentar també la publicació del llibre *L'oppidum ibèric de l'Esquerda*, per part del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el núm 7 de la col·lecció «Memòries d'excavacions Arqueològiques a Catalunya».

1.- *Àrea ibèrica*: Durant la campanya de 1994 s'ha continuat treballant a la zona nord, ran de muralla, en les estructures anomenades «casa 1» i «casa 2». La casa 1 ha resultat ser destinada al treball dels metalls, amb presència d'un forn, una escombrera, restes d'escòria i fragments de motlles. El material ceràmic ha permès datar l'estructura amb tota certesa a la primera meitat del segle IV a.C. A sota dels nivells ibèrics hi han aparegut els nivells corresponents al període del Bronze Final, que constitueixen l'etapa més antiga d'existència del jaciment. La casa 2, similar a la primera, tenia els nivells molt més destruïts. Tanmateix en un lateral de la cambra s'han pogut localitzar restes d'un pal cremat i d'enlluït d'argila a les parets que proporcionen nova informació al jaciment sobre la tecnologia constructiva en època ibèrica.

2.- *Àrea Medieval*: La campanya d'enguany s'ha centrat a la zona est del poblat, entorn de l'habitació H-26, excavada en les darreres campanyes amb dos objectius. D'una banda, comprendre millor la funcionalitat d'aquesta, ja que es tracta d'un edifici especial, probablement amb funcions rituals. D'altra banda, recuperar tota una zona que limita amb l'àrea excavada pel Centre Excursionista de Roda als anys 60 per tal de comprendre millor la planimetria urbanística del sector oest del poblat i per recuperar-la per a la visita.

Les estructures localitzades a la campanya del 1994 han estat les següents: H-28, H-29, H-30, H-31 i H-32 (reservem l'H-27 a la numeració per a l'espai situat al nord de l'H-26 i que s'excavarà en properes campanyes).

L'estructura més interessant localitzada en aquesta campanya és l'H-31, excavada a la roca i que contenia una estructura de suport de pedra formada per una pilastra i dues arcades de mig punt. El fet que trobéssim tot el conjunt caigut, és indicatiu de dues coses: a) no es va ensorrar casualment, sinó que tot plegat va ser arrossegat cap l'est, precisament en direcció contrària al pendent del terreny; b) el tipus de coberta que suportava devia ser, amb probabilitat de fusta, ja que una coberta de pedra (volta de canó) pesaria massa per ensorrar-se de la manera com ho hem trobat. Tot i això, no és normal trobar pilastres i arcades en les habitacions medievals rurals d'aquesta època, i el sistema constructiu de l'H-32 apunta altra vegada cap un edifici singular, no domèstic.

Si hi adjuntem que l'escala (tampoc gens usual) comunica directament l'H-32

amb l'H-26 (habitació ritual amb lloses i olles dipositades contenint cendres), es confirma l'existència d'un conjunt d'habitacions dedicades a una altra finalitat que la d'habitatge o magatzem. A aquest conjunt hi hauriem d'afegir, probablement, l'H-29, de les mateixes característiques estructurals (excavada a la roca) que l'H-31.

L'altre punt important a remarcar enguany és la localització, per primer cop al poblat medieval de L'Esquerda, de tres nivells sobreposats: un primer format pels habitatges superiors, visibles, d'època baix-medieval, entorn de l'església; un segon format pel conjunt H-26, H-31 i H-29; i un tercer format per l'estructura H-32, clarament coberta i amortitzada pel segon nivell.

Quant al material, per ara no permet massa atribucions cronològiques, car queda reduït a les típiques ceràmiques grises quant a pasta. Pel que fa a tipologies, en canvi, es donen formes curioses, sobretot a la campanya del 1993. També remarquem la presència de ceràmiques vidrades en nivells on, en principi, no són habituals. Així doncs, es reforça la hipòtesi llançada la darrera campanya, de que ens trobem en una zona especial, destinada a un ús encara no ben determinat i amb cronologies que cal contrastar bé. Per això, el plantejament de les properes campanyes és continuar amb aquesta zona, fins el marge del camí, i obrint cap el nord de l'H-26, per analitzar tots els voltants i intentar extreure'n més informació.

Direcció: Imma Ollich i Castanyer, Montserrat de Rocafiguera i Espona
Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Universitat de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

AAVV: *Arqueologia medieval a Catalunya: Recull d'Intervencions, 1990-93*, «Acta/Mediaevalia», 14-15 (Barcelona, 1993-94), pp. 392-394.

* * * *

3. INTERVENCIIONS EN CENTRES ARTESANALS ASSOCIATS A UN HÀBITAT RURAL

3.1. *Fabregada* (Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà)

Cronologia: s. XI-XIII. Intervenció: 1994. Excavació programada.

La tercera campanya d'excavacions arqueològiques en aquest jaciment, es desenvolupà entre el 26 de setembre i el 12 d'octubre de 1995. L'adaptació dels treballs a realitzar als recursos disponibles i a les condicions climatològiques a que va

estar sotmesa aquesta tercera campanya, ens ha permès obtenir uns resultats força positius que presentem a continuació.

La recollida d'escòries a nivell superficial en el sector 300, es va realitzar sobre un 10% de la zona on es troben i en el seu extrem sud, en el que la concentració d'escòries és menor. En total es van recollir prop de 300 Kg. d'escòries, les quals estan en procés de classificació i estudi. Això no suposa, però, que s'hagi recollit el 10% del total de les escòries, ja que a mesura que ens apropem a l'abocador, la concentració és molt més gran i les escòries són d'un tamany molt superior, arribant a superar els 7Kg. de pes. Cal senyalar que és del tot necessari procedir a la recollida de la totalitat de les escòries per tal de poder planificar correctament la continuació dels estudis metal·logràfics.

La intervenció realitzada en el sector 100, ha posat al descobert les restes d'un forn per a la obtenció, mitjançant el procés directe, de ferro i acer. La localització en aquest lloc d'un dipòsit de mineral de ferro, carbons, petits fragments d'escòria i ferro metàl·lic, terra cuïta i ceràmica grisa medieval que podem situar als segles XI-XII, ens indica una certa activitat relacionada amb la reducció de mineral.

En aquestes estructures podem diferenciar tres elements: el forn, l'entrada d'aire forçat i la sortida i el pou d'escòries.

El forn es troba situat en una raconada de la roca natural, aprofitant els seus desnivells i està mig excavat a la roca i mig construït amb pedra calcària i argamasa. La planta és ovalada, amb un diàmetre aproximat màxim de 60 cm. i mínim de 40cm. La profunditat màxima que hem pogut calcular és de 61 cm.

El canal d'aire forçat presenta una amplada d'entre 4 i 5 cm. i una llargada de 120 cm. S'inicia al costat del pou d'escòries en un nivell una mica més alt, amb una doble entrada per les manxes que estarien situades en les repises de la roca natural situades a l'oest. El canal segueix un recorregut corbat que l'introdueix a l'interior del forn pel costat NW. En l'últim tram abans d'entrar al forn, (23 cm.), s'inclina considerablement prenent un angle aproximat d'entre 35° i 45° sobre el pla. Tot el canal d'aire està excavat i construït amb pedres entre les que s'hi ha trobat argamassa.

La sortida d'escòries es troba en el costat SE. Es tracta d'un canal mig excavat i mig construït amb pedres, que té el seu inici en el centre del forn. Té una amplada aproximada de 10 cm. i una llargada de 60cm. i desemboca en el pou d'escòries situat a l'exterior.

El pou d'escòries, que com la resta d'estructures està mig excavat i mig construït, és pràcticament circular, amb un diàmetre aproximat de 60 cm. La seva profunditat oscila entre els 10 i els 35 cm., quan encara resta la part més fonda per excavar. El fons d'aquest pou i el tram final del canal de sortida, presenta una capa ferroginosa, formada per les restes de les escòries que s'hi han dipositat, i que es troba en procés de remineralització. La rugositat d'aquesta capa es correspon amb la superfície irregular de la cara inferior de les escòries colades.

Les restes de la represa per l'aigua situada al costat de l'edifici de la farga, confirma la utilització de l'energia hidràulica, possiblement per accionar un petit mall, tal com sembla indicar el gran encaix de més de 50 cm. de fons i els dos petits encaixos quadrats, tots ells situats al sector sud de l'edifici. Aquest mall facilitaria l'operació de forja del masser una vegada extret del forn.

L'estat de conservació de tot el conjunt no és massa bo degut a les altes temperatures a que va estar sotmès, les quals van alterar la roca i a la posterior erosió provocada per l'aigua i el temps.

Cal remarcar que es tracta del primer forn d'aquestes característiques i cronologia conegut fins el moment i que els seu estudi aportarà una informació molt valuosa per conèixer la tecnologia aplicada en la producció de ferro a l'Edat Mitjana, material que es troba en la base de les innovacions tecnològiques que es produïren en aquest període.

Les anàlisi dels materials metal·lúrgics recuperats en les campanyes anteriors, han començat a donar resultats. S'han analitzat escòries, mostres de mineral, mostres de les parets del forn i materials metàl·lics. La síntesi dels resultats les presentem a continuació:

– Escòries encordades o pesades: formades majoritàriament per cristalls olivins fayalítics que, pels components majoritaris que les formen, podem situar en el diagrama trifàsic $\text{CaO} - \text{FeO} - \text{SiO}_2$, agrupant-se, la majoria, prop de la fayalita ($2\text{FeO} \cdot \text{Si}_2$) (p.f. 1205°C). La presència de wustita (FeO) dendrítica com a component de cristallització prèvia a la de la fayalita, augmenta la temperatura d'inici de solidificació de les escòries. L'òxid d'alumini forma alumino-silicats amb els òxids dels metalls alcalins i alcalino-terris, sent l'últim producte de la solidificació.

– Escòries – vidre o lleugeres: Les anàlisi efectuades mostren que es tracta d'escòries pobres en ferro, tenint com a components majoritaris els òxids de calci, alumini i silici. Aquesta ganga silícia del mineral, havent assolit altes temperatures, ha reaccionat només parcialment amb l'òxid ferrós obtingut durant el procés de reducció.

– Mostres de mineral: Les anàlisi de difracció de raig X del mineral, en la mostra FB-M/93-3, mostren que es tracta de goethita puríssima, amb poca quantitat de quars com a ganga i amb indicis secundaris d'hematites i calcita. Les mostres més riques en òxids de ferro són aquelles que presenten menys quantitat de quars i viceversa. A més, les anàlisi quantitatives, per EDS, destaquen la presència d'altres elements.

– mostres de les parets del forn: s'ha pogut constatar que foren fetes de pedra calcària, la qual cosa explicaria l'elevada presència d'òxid càlcic en les escòries, malgrat el recobriments d'argila que possiblement tenia pel seu interior, tal i com sembla indicar l'anàlisi de l'escòria FB-E/93, en la que s'ha detectat la presència de mullita o argila cuita en la seva cara inferior.

– Materials metàl·lics: La vergalina està feta de ferro dolç encara que no és del

tot homogènia i presenta una part acerada. S'hi troben inclusions situades preferentment al centre de la peça. La fulla d'eina de tall té la composició d'un acer amb un contingut de 0'4% a 0'5% de carboni. S'ha pogut apreciar una soldadura entre dues porcions que possiblement correspon a la part inferior de la peça, allà on hi hauria l'espiga que s'introduiria en el mànec de fusta de l'eina. En aquesta part, el contingut de carboni és inferior, aproximadament del 0'2%. La ferradura és un aliatge Fe-C, però el contingut en carboni varia molt d'una zona a una altra, és, per tant, un acer molt poc homogeni, des d'estructures hipoteuctoides fins a estructures eutectoides.

De les escòries colades, les més significatives, es despren que el forn on s'han produït permetia assolir temperatures per sobre dels 1200°C. Possiblement es tractaria d'un forn de tipus baix, construït amb pedra calcària amb recobriment d'argila a l'interior i amb sortida d'escòries. La presència d'elements minoritaris diversos en les diferents escòries, pot indicar la procedència dispersa del mineral.

Direcció: Marta Sancho i Planas

Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Universitat de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

- AAVV: *Arqueologia medieval a Catalunya: Recull d'Intervencions, 1990-93*, «Acta/Mediaevalia», 14-15 (Barcelona, 1993-94), pp. 403-405 (La memòria de les tres primeres campanyes es troba en procés de preparació).
- SANCHO, Marta: *Organització del territori i processos productius a l'Edat Mitjana: El lloc de Fabregada, l'articulació d'un establiment siderúrgic en un territori de frontera*, «Primeres Jornades d'Història Medieval de la Universitat de Lleida», 1994 [en premsa].
- SANCHO, Marta: *Tercera campanya d'intervencions arqueològiques al jaciment de Fabregada; primers resultats*, «Xe Col.loqui d'Arqueologia de Puigcerdà», 1994 [en premsa].
- SANCHO, Marta: *Arqueologia i documentació per a l'estudi de la producció de ferro en època Medieval; les fargues dels segles IX-XIII al sud del Pirineu Català*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1995.

3.2. *Forns de Cabrera d'Anoia* (Cabrera d'Igualada, Anoia)

Cronologia: s. XII-XIV. Intervenció: 1994. Excavació programada.

La intervenció durant la campanya de 1994 en aquest centre productor de ceràmica grisa medieval s'ha centrat fonamentalment en l'àrea meridional del jaciment, on s'han pogut documentar tota una sèrie d'estructures que ens han permès identificar i estudiar una de les àrees d'obrador de la terrisseria.

Les estructures estudiades es troben situades en el talús deixat per la construcció de la carretera d'accés a la urbanització «Castell de Cabrera» l'any 1974 que correspon aproximadament amb la zona que antigament es trobava coberta per les balmes naturals que genera l'estructura geològica de la zona. Cal tenir present que tota l'àrea del pendent de la muntanya, situada a l'est de les balmes i en la que es trobarien excavats els forns, va ser completament destruïda en el moment de construcció de la carretera.

Els treballs de la campanya de 1994 s'han centrat fonamentalment en dues àrees ben diferenciades:

Zona meridional: En aquesta àrea, que determina el límit sud de l'àrea coneguda de la terrisseria, es van identificar, a diversos nivells del talús de la carretera, una sèrie d'estructures. Es tractava, per una banda de les restes d'un forn, molt malmés, que només conservava part de la cambra de foc i de la graella i del que es van poder excavar parcialment els estrats d'utilització i recuperar alguns materials que permetran estudiar la producció d'aquesta fase del taller.

Al costat del forn, i també tallada pel talús de la carretera, es conservaven les restes d'una antiga sitja. La seva excavació va permetre documentar, a nivells més profunds del pendent, altres dues sitges situades una al costat de l'altra. Aquest conjunt tenia com a funció l'emmagatzematge d'aigua i de blocs d'argila preparats per a la seva utilització en un obrador situat en les seves immediacions.

Balma sud: Es tracta d'un extens abric natural situat al marge esquerra de l'actual carretera i en el que només s'han conservat restes arqueològiques en el tram més meridional. Concretament en aquesta àrea, l'excavació ha permès documentar una de les zones d'obrador de la terrisseria de Cabrera. La balma es troba dividida en dos àmbits amb funcions ben diferenciades. La meitat sud de la balma, situada a un nivell lleugerament més elevat i amb el sostre rocós més baix, s'utilitzaria com a àrea d'assecatment de les peces abans de la cocció. La resta de la balma funcionaria com a obrador pròpiament dit i estava dividida en dos àmbits situats a diferent alçada. La zona més propera a les parets de la balma, especialment en la banda nord, estava a un nivell més alt i s'utilitzaria per a feines prèvies, com el darrer pastat de l'argila que es realitzava manualment colpejant amb

algun objecte dur, els paquets d'argila situats sobre un bloc de travertí amb una cara plana que també s'ha documentat en l'excavació tot i que fora del seu emplaçament original. En el centre de la balma es realitzaria el moldejar de la peça probablement mitjançant una torneta ja que no existeixen a nivell del sòl de la balma rastres d'encaixos que permetin suposar la presència d'un torn de peu. D'altra banda, en una zona elevada situada en el límit entre l'obrador i l'àrea d'assecatment i molt accessible des de l'emplaçament de la torneta, es va documentar una petita sicja que segurament s'utilitzava per guardar l'aigua o l'argila necessària per a la realització del modelat de la ceràmica. Finalment, també s'han pogut identificar les restes d'un petit muret situat en el límit de la balma que serviria de separació entre l'obrador i l'àrea en la que estarien situats els forns que van ser completament destruïts en el moment de construcció de la carretera i dels que només tenim un petit testimoni en el talús situat immediatament a l'est de la balma.

La documentació d'aquesta zona d'obrador ens ha permès completar la comprensió de l'organització espacial de la terrisseria que aprofita les zones cobertes per a la instal·lació de les àrees artesanals i excava en els pendents propers els forns en els que es couen les ceràmiques.

Amb la campanya de 1994 es dona per finalitzada l'excavació en aquest jaciment iniciada el 1987.

Direcció: José I. Padilla, Josep M. Vila i Carabasa.

Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Universitat de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

AAVV: *Arqueologia medieval a Catalunya: Recull d'Intervencions, 1990-93*, «Acta/Mediaevalia», 14-15 (Barcelona, 1993-94), pp. 399-403.

* * * *

4. INTERVENCIONS EN EDIFICIS DE CARÀCTER RELIGIÓS

4.1. *Església vella de Sant Menna* (Sentmenat, Vallès Occidental)

Cronologia: s. V-XVIII. Intervenció: 1993. Excavació

El conjunt arqueològic i arquitectònic de Sant Menna, actualment en curs d'excavació, està constituït per la desapareguda església de Sant Menna, de la qual s'ha conservat el campanar romànic, i la rectoria associada a l'esmentada església.

L'excavació de tot el recinte permetrà documentar l'evolució d'un edifici religiós i annexes, des de la baixa antiguetat fins al s. XIX.

A) *L'església*: s'han documentat dos edificis religiosos sobreposats. La primera església era formada per una nau rectangular i un absis, també rectangular, afegit a la seva banda est. Pel costat nord, aquest edifici comptava amb una cambra o aula quadrada, possiblement una sagristia. L'església, pavimentada amb «opus signinum» i «opus testaceum», estaria coberta per un embigat de fusta a doble vessant, amb una teulada formada per «teulae» i «imbrex». Aquest primer edifici es pot situar cronològicament cap a mitjans, o finals, del s. V.

Més tard, durant els ss. IX-X, i aprofitant la cambra annexe de fonament, s'hi bastí un campanar de torre, del qual se'n conserven vestigis importants. Poc després, durant el primer quart del s. XI, l'edifici s'enderrocà totalment per tal de bastir una nova església sobre el solar de la primitiva, conservant intacte però, el campanar pre-romànic.

La segona església, romànica, és constituïda per una nau rectangular encapçalada per un absis semicircular orientat a l'est. Cap a les darreries del s. XII o inicis del s. XIII, es construï una gran porxada adossada al seu cantó sud i es reedificà el campanar, aprofitant, en aquest darrer cas, part de l'anterior d'època pre-romànica.

Finalment, a principis del s. XVIII, l'església fou enderrocada per a bastir-ne una nova, l'actual, a uns cinquanta metres al nord.

B) *Les sitges i la rectoria*: s'han excavat un total de 21 sitges, a hores d'ara, algunes de dimensions considerables (més de 220 cm de fondària). S'ha pogut constatar la presència de 13 sitges a l'interior de l'església paleo-cristiana, des de s. VI fins al seu enderrocament a principis del s. XI.

No s'han documentat, ara per ara, sitges dels ss. XI i XII, si bé s'han excavat sis sitges, amortitzades al s. XIII, situades a uns 10 m de l'església, ja dins l'edifici de la rectoria. Aquest darrer edifici fou bastit també a mitjans s. XIII.

C) *La necròpolis*: S'ha excavat una extensa necròpolis amb una vuitantena de tombes d'inhumació, la cronologia de les quals evidencia l'existència d'un cementeri annexe a l'església des de la seva construcció (s. V) fins al propassat segle (1851).

La tipologia de les tombes és molt diversa: tombes de «tegulae» de secció triangular (ss. V-VI), pisciformes-quadrangulars amb coberta de lloses (ss. VI-VII), preantropomorfes i antropomorfes (ss. VIII-X), així com a inhumacions en fossa i taüt habituals des dels ss. XI-XII. S'ha de destacar l'existència de tres inhumacions d'adults i de deu infants a l'interior dels peus de l'església, datades entre el s. V i el VI.

D) *El material*: El jaciment ha lliurat un interessant lot de ceràmiques i vidres alto-medievals (ss. IX-X), ultra elements isolats com ara un ostier (ss. X-XII), un anell d'argent (s. X), un penjoll d'argent i corall negre (ss. X-XI), o bé un diner comtal de Ramon Borrell, que enriqueixen substancialment el coneixement del conjunt.

La intervenció ha permès la localització, així mateix de l'ara d'altar paleocristiana de marbre, amb nombrosos graffitis dels ss. X-XI; així com un tenant d'altar («estipite») de pedra tosca, amortitzat ja al s. VII.

Direcció: Josep-Anton Molina, Jordi Roig, Joan Manuel Coll.

4.2. *Església de Santa Maria de Talló* (Bellver de Cerdanya, La Cerdanya)

Cronologia: s. X-XII. Intervenció: 1994. Excavació d'urgència.

Hom presenta un resum dels resultats preliminars de l'excavació d'urgència duta a terme el juny de 1993 i dirigida per O. Mercadal, en tant que arqueòleg contractat pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. El finançament va anar a càrrec d'aquest darrer, amb la col.laboració de l'Ajuntament de Bellver de Cerdanya.

L'estratigrafia dels diversos elements arquitectònics, l'aparició d'altres isolats i l'existència d'alguns documents antics referents a l'església són els principals elements que ens han permès de fer la següent interpretació:

En un primer moment el lloc va ser ocupat per una gent que aprofità la roca de base per a retallar una sèrie de fosses destinades a funcions diverses: encabir-hi pals de fusta (f. 2), alguna inhumació d'individus perinatals (t. 11 i 12?) i possible emmagatzematge ? (f. 1).

A continuació, s'aixecà una construcció de la que documentarem una paret feta de còdols sense treballar lligats amb terra (UE 32), paral.lela a l'església actual i que, malauradament, resta sota del mas de Cal Renda. Aquesta tallava les dites fosses, essent, lògicament, posterior. A aquesta segona fase pertany la preparació d'un paviment empedrat molt regular (UE 33) que restava cobert per una argila rogenca depurada i barrejada amb alguns carbonets (UE 46), el qual cobria la roca de base.

Posteriorment, algunes fosses de planta elíptica foren emprades per a l'enterrament de perinatals, tot obrint forats en el paviment de còdols, aprofitant-lo com a *loculi* (t. 10 i 13).

Després, s'elaboraren diverses tombes de planta antropomorfa (t. 2) que, també, afectaren l'empedrat, arribant a retallar la roca-mare i disposant-se directament a sobre d'alguna de les inhumacions abans citades (t. 11). Per altre costat,

dues d'elles (t. 2 i 4), com a mínim, semblen aprofitar la paret com a lateral sud. Bàsicament, acullen individus adults de sexe masculí i d'una certa edat, presentant una capçalera ben definida i els laterals ben aparellats.

Quelcom més modernes són les tombes de planta ametllada, revestides amb pedres poc o gens treballades. En tres casos (t. 5, 6 i 14) hom ha observat una afectació d'elles per la construcció de l'església, essent tallades per la calç i les pedres que constitueixen la fonamentació, sobretot, dels contraforts.

A continuació, s'aixecaria l'església actual. Les portes localitzades recentment (de migdia i llevant –sagristia actual–) o bé, unes altres que es trobaven en el mateix lloc, es citen en la dotació de l'església de mitjans del s. XI. Un paviment de calç –remodelat diverses vegades– s'estén al llarg del passadís. Això fa pensar en la utilització d'aquest per arribar fins a les obertures citades. En contraposició a això, tenim l'opinió d'E. Ventosa qui creu que, pel parament, la nau de l'església seria cronològicament posterior (ss. XII-XIII) a l'absis (s.XI), típic de l'estil llombard. L'aixecament dels contraforts afectà les tombes 5 i 14, tot retallant-les i colgant-les parcialment de calç.

La penúltima intervenció important fou l'enterrament de gran quantitat d'individus –bàsicament, adults–, en fosses, de forma desordenada, sense una orientació clara i, en ocasions, amuntegats.

Finalment, es documentà una rasa (UE 111) efectuada al costat de la paret sud, feta per tal de restar humitat a l'església, arrebossant la paret i colgant de grans pedres (UE 112) el seu interior. Els materials apareguts són diversos (ossos humans, fauna, ceràmica, claus...) –UE 113–, essent la majoria molt moderns (totxo massís, ceràmica vidrada monocroma, etc.), tot i haver algun de més antic com uns fragments de ceràmica valenciana del s. XV.

Conclusions.

És evident una ocupació anterior a l'església actual, de caire divers (hàbitat?, enterrament, etc). Així, l'existència d'un document que cita les ianuas –portes–, a mitjans del s. XI ens ofereix un terminus ante quem força vàlid per fixar les diverses tombes en un moment anterior. Mentre sembla factible pensar que les antropomorfes són del s. X i les ametllades d'un moment poc anterior a la construcció de l'església, el problema se'ns planteja en relació a la primera i segona fase de tombes en fossa dels perinatals. El ventall cronològic és ampli si tenim en compte que són retallades a la roca de base, la localització d'un fragment de t. sigillata sudgàlica en el sòl de la t. 14 i que freqüentment, s'observa una cristianització de llocs pagans anteriors –de culte o no–, documentada a la Cerdanya. Caldrà esperar el resultat de les anàlisi radiocarbòniques per aclarir-ho.

Pel que fa a l'orientació dels cossos és sempre E-O, amb el cap a l'oest, amb

molt poques variacions. La posició és en decúbit supí, tot modificant-se la postura del cap i de les extremitats superiors, sobretot. Les connexions anatòmiques resten, tot i haver-se modificat les més febles –carp, tars, maxil.lar-mandíbula...– en restar l'individu només cobert amb lloses i sense terra («espai buit»). Val a dir, que algunes de les tombes foren obertes en més d'una ocasió, reutilitzant-les, com mostra l'existència d'algunes restes mal disposades d'un primer individu i un altre de sencer i ben col·locat.

Interessant és l'acumulació d'inhumacions perinatals i, posteriorment, d'algun subadult major, en un espai molt restringit proper a la paret de l'actual sagristia. Caldria pensar en una àrea destinada als albatz?; igualment, hem de recordar que en algunes necròpolis romanes no cristianitzades també hom ha localitzat espais destinats exclusivament als infants.

Tot i restar fora de context, l'aparició d'un basament de columna propi del s. XII, a més de conèixer l'existència d'un segon, un fragment de fust i dos capitells esculpits procedents del lloc apuntarien uns elements amb ornamentació pròpia de portalades d'aquest segle, en Cerdanya, però, donat que aquest fet no és constatat aquí –en l'església actual són absents–, potser caldria pensar en columnetes exemptes d'un claustre anex a aquesta. Donada la grandària del temple i el fet d'haver acollit una canònica no desdiu gens tal possibilitat.

En la mateixa rasa es van trobar els peus de dos calzes de peltre, peces de l'aixovar que acompanyaria, molt probablement, a alguna de les tombes saquejades o afectades per les reutilitzacions o remodelacions de l'espai contigu a l'església. Els diversos autors els situen, fonamentalment, en els ss. X-XII i els associen, sempre, a les tombes de sacerdots; aquest fet aclariria quelcom el caire –si més no, parcialment– de la població inhumada.

Per acabar, només ens resta dir que el petit espai excavat ha limitat, necessàriament, les conclusions, així com la verificació d'algunes hipòtesis. Malgrat això, hom creu que les reflexions fetes aporten força dades per a un moment mal conegut a Cerdanya i obren noves perspectives, més si tenim en compte la possibilitat de noves obres i actuacions d'urgència o projectades dins un marc més general. (*vegeu l'actuació complementària a l'apartat de Prospeccions*).

Direcció: Oriol Mercadal i Fernández, Sara Aliaga i Rodrigo, Jordi Campillo i Quintana

Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Bellver de Cerdanya.

4.3. *Monestir d'Avinyanya* (Seròs, Segrià)

Cronologia: Segles XIII-XIX. Intervenció: 1994.

El monestir d'Avinyanya, situat al terme segrianenc de Seròs, és la primera trinitària de la Península Ibèrica. Hi ha, però, estructures que semblen correspondre al moment islàmic del qual tenim referències documentals, si bé encara resta la confirmació arqueològica. El conjunt monumental és actualment propietat de la Diputació de Lleida, la qual des de l'any 1986 té endegat un doble procés d'investigació i de rehabilitació de tot l'edifici, mitjançant el Servei d'Arqueologia de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs, que ha desenvolupat el corresponent projecte de recerca inclòs en una de les seves línies de treball, i de la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya en allò referent al projecte arquitectònic.

Fins a la data s'ha finalitzat la intervenció prevista en l'estructura del temple, on s'han pogut confirmar les diferents fases constructives existents: des de començaments del segle XIII al segle XIX. També s'han investigat alguns sectors de la part residencial construïda al voltant del claustre durant el segle XVII i que ha permès documentar alguns testimonis de les edificacions medievals.

Durant el mes de novembre s'endegà la campanya prevista en la zona meridional, la qual era la part més destruïda del monestir; aquest fet ha permès la conservació sota l'enderroc de les parets, de la major part de les estructures d'ús agropequari, existents en la planta baixa i que varen ser bastides en la fase post-medieval. La troballa més cridanera ha estat la localització d'una mina excavada en la roca calcària sobre la qual es recolza la major part del convent; les seves dimensions són considerables ja que a més dels gairebé tretze metres de llargada, té una amplada d'un metre i una alçada no superior als cent-setanta centímetres. La galeria segueix una direcció nord, cap al centre del claustre, i va a morir a la paret de la cisterna existent al bell mig del pati monacal, en la qual hi ha el desguàs de neteja del dipòsit. De totes maneres no se li ha d'atribuir una finalitat tant exclusiva, ja que sembla que seria utilitzada en primer lloc per accedir còmodament a l'excavació del forat de la cisterna, per ser més fàcil de treballar la pedra sedimentària formada per diferents capes geològiques de manera lateral que no pas vertical. La troballa completament lliure d'enderroc de tot el pas subterrani i la localització de dos tascons de ferro clavats en la roca a distància equidistant, completen l'espectacularitat d'una mina construïda al moment de fer la fase més moderna del monestir d'Avinyanya: el segle XVII.

Direcció: Joana Xandri i Solé

Servei d'Arqueologia de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

4.4. *Monestir de Sant Llorenç de Sous* (Albanyà, Alt Empordà)

Cronologia: Segles XI-XX. Intervenció: 1994. Camps de treball.

La campanya realitzada en el monestir de Sant Llorenç de Sous durant els mesos de juliol i agost de 1994 ha centrat els seus treballs en tres zones ben diferenciades:

A) *Dependències Occidentals*: En aquesta àrea es defineix un edifici central que constructivament correspon al segle XIII, moment d'edificació del nou claustre i de remodelació de les seves ales. Entre aquest cos i les dependències meridionals, a la cantonada sud-oest del monestir, restava un espai obert vers ponent, que en un moment posterior (en els segles XIV-XV) va ser tancat amb un nou mur. Aquest darrer àmbit era especialment interessant perquè va ésser la zona menys afectada pels retalls del sòl en el moment de remodelació del conjunt com a església parroquial i rectoria, al segle XIX, restant en bona part íntegres els seus nivells medievals, cosa que no va ocórrer en la resta del sector on no ha quedat pràcticament res de l'estratigrafia anterior a 1835.

Les excavacions realitzades entre 1992 i 1994 en aquest darrer àmbit han permès la seva identificació com a cuina monàstica durant els segles XIV-XV, documentant-se una gran llar de foc, de planta quadrangular, situada en el centre de l'habitació. Durant la campanya de 1994 la intervenció s'ha limitat a l'excavació dels nivells de rebliment inferiors corresponents al moment de construcció de la muralla de tancament del monestir al segle XI, que és el límit sud de l'habitació.

B) *Dependències Orientals*: Es tracta d'un cos rectangular de 16 x 5 m que entre 1835 i 1950 aprox. va ser utilitzat com a cementiri de la parròquia de Sous. Després d'unes primeres intervencions puntuals els anys 1986 i 1990, el 1992 es va iniciar la seva excavació en extensió que es preveu finalitzi el 1995. Durant la campanya de 1994, i un cop acabada la intervenció en l'àrea de necròpoli moderna, es va iniciar l'excavació dels nivells d'utilització del recinte com a dependència monàstica. En el transcurs dels treballs s'ha documentat l'existència de tres línies diferents de muralla que defineixen tres moments d'ampliació de l'àmbit. El tram més modern, que és el límit actual del sector, degué ser construït al segle XIII en el marc de la remodelació i ampliació del recinte monàstic duta a terme en aquell moment. Els altres murs, per tant, correspondrien a ampliacions anteriors que caldria situar en el segle XI el més occidental i en algun moment posterior, el següent. Paral·lelament s'han pogut documentar algunes estructures relacionades amb la utilització del sector durant la seva darrera fase monàstica (segles XIII-XVI). Es tracta fonamentalment d'una sèrie de restes de murs i d'una claveguera

de desguàs, molt malmesos per l'excavació de les fosses corresponents a les primeres inhumacions realitzades en el cementiri modern.

C) *El nàrtex*: Es tracta d'un àmbit de planta quadrangular de 13 x 5 m aproximadament, adossat als peus de l'església romànica. La seva construcció data del segle XI i possiblement sigui contemporània de l'edificació de la gran aula rectangular que, juntament amb l'església i el nàrtex, forma el nucli constitutiu del monestir romànic. Abans de l'inici de l'excavació només es conservava el seu mur nord, que feia funcions de terrassa de conreu i l'arrencament del mur sud en el que apareixia l'inici d'una finestra de doble esqueixada.

La intervenció en aquesta àrea es va iniciar l'any 1993 amb la realització d'una petita cala de sondeig que va permetre documentar la conservació dels seus murs perimetrals i l'existència d'una porta situada en el mur meridional que servia d'accés al recinte. Durant la campanya de 1994 es va iniciar l'excavació en extensió del seu perímetre que ens ha permès documentar la fase d'arrasament dels seus murs en el segle XVIII en el moment en que el pati del monestir va ser transformat en zona de conreu. Actualment es troba en estudi la darrera fase d'utilització del recinte en la que el nàrtex funcionava com a necropolis. L'excavació en l'àrea del pati del monestir ha permès també documentar l'existència d'edificacions adossades al nàrtex que estarien en funcionament fins al segle XVI.

Direcció: Josep M. Vila i Carabasa, Alberto Gómez García, Jordi Morer de Llorens.

Institut Català de Serveis a la Joventut. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Diputació de Girona.

BIBLIOGRAFIA

- AAVV: *Arqueologia medieval a Catalunya: Recull d'Intervencions, 1990-93*, «Acta/Mediaevalia», 14-15 (Barcelona, 1993-94), pp. 419-420.
- AMIGO, J.-LLOPART, J.-TIO, X.-VILA, J.M.: *Excavacions al monestir de Sous, Albanyà, Alt Empordà*, «Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona», Sant Feliu de Guíxols, 1992, addenda
- AMIGO, J.-GÓMEZ, A.-MORER, J.-TIO, X.-VILA, J.M.: *La Ceràmica medieval del monestir de Sant Llorenç de Sous* (Taula Rodona de Ceràmica Medieval Catalana), Barcelona, 15-16 de novembre de 1994 [en premsa].
- VILA, J.M.-GÓMEZ, A.-MORER, J.: *Darreres intervencions al monestir de Sant Llorenç de Sous (Albanyà, Alt Empordà)*, «Tribuna d'Arqueologia», 1994-95 [en premsa].

4.5. *Can Xa* (necròpolis de Santa Maria de Palautordera, Vallès Oriental)

Cronologia: s. XI-XII. Intervenció: 1994. Excavació d'urgència.

Davant el projecte de construcció d'un edifici al solar que antigament havia ocupat la fonda de Can Xa, a Santa Maria de Palautordera i vistos els antecedents arqueològics de la zona situada al nucli antic de la població, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya es posà en contacte amb l'Ajuntament i amb els promotors de l'obra per tal d'indicar-los la necessitat d'efectuar prospeccions arqueològiques prèvies a les obres esmentades.

El jaciment estava situat darrera l'església de Santa Maria, entre la plaça Major, el carrer Major i la plaça de les Olles. El solar ocupava un total de 398 m, dels quals se'n poderen excavar 171 m; dels restants, 214 m havien estat arrasats per la màquina retroexcavadora en el moment d'iniciar les obres sense la presència d'arqueòlegs. La resta no es poderen excavar per impossibilitats tècniques.

A l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (1984) hi consta recollida la notícia de la documentació per part de Santiago Pinell, erudit local, de restes romanes en el subsòl de l'actual església de Santa Maria. L'historiador Antoni Pladevall també planteja la hipòtesi de l'origen romà de la vila a partir dels documents escrits, els quals fan referència a la «vil·la Vidamenia» que té per sobrenom «Palau». A l'hora d'iniciar les tasques arqueològiques es podia pressuposar, a partir d'aquestes informacions, la presència de nivells d'habitat anterior a l'època medieval, concretament del món romà.

Malgrat aquestes dades, l'excavació arqueològica efectuada no posà al descobert cap troballa significativa relativa a l'època romana, tot i l'aparició d'alguns fragments residuals de ceràmica d'aquesta època. El que sí posà al descobert fou l'existència al lloc d'una necròpoli d'època medieval que ocupava la totalitat del solar i altres zones contigües a aquest, ja que algunes de les tombes localitzades afectaven en part edificis veïns o es ficaven sota l'espai ocupat actualment pel carrer Major.

Es va documentar una necròpoli medieval la cronologia de la qual ha d'establir-se a partir de reminiscències rituals que perduren de la tipologia de tombes antropomorfes excavades a la roca. Les tombes del jaciment de Can Xa estan construïdes en cista de forma rectangular i representarien una evolució del ritual funerari dels segles IX-X. La inexistència de restes ceràmiques datables a partir del segle XIII ens permet establir una cronologia per a la necròpoli entre els segles XI i XII.

S'excavaren un total de 17 tombes. La tipologia d'aquestes pot resumir-se en tres grups:

- a. Tombes de cista amb lloses de coberta. Les pedres són còdols de riu que en alguns casos es retoquen per construir l'estructura de la cista. Se'n van excavar 10.
- b. Tombes de fossa simple amb lloses de coberta. Se'n van excavar 6.
- c. Tombes de fossa simple sense lloses de coberta. Se'n va excavar 1.

Dels individus que ocupaven les tombes n'hi havia 14 d'adults i 3 d'infants. Una de les tombes havia estat reaprofitada, localitzant-se restes de dos cranis a l'alçada dels peus que podrien correspondre a enterraments anteriors. En alguns enterraments, la tomba i l'individu estaven parcialment seccionats a conseqüència de l'acció de la màquina excavadora.

La conservació de les restes òssies era variable. En el moment de l'excavació, mantenien un bon estat les restes de 7 inhumacions. Els ossos localitzats en la resta (10) mostraven un estat de conservació dolent i en la majoria dels casos, els mancaven moltes parts de l'esquelet.

Quant al material ceràmic associat a les tombes, va aparèixer en molt poques ocasions i sempre molt fragmentat, essent bàsicament ceràmica grisa medieval i alguns materials ceràmics residuals d'època ibèrica i romana.

Per damunt del nivell de la necròpoli es documentaren restes d'estructures d'època moderna, que degut a la seva escassa entitat no es van poder relacionar entre elles.

Direcció: TRAMA S.C.P. Josep Pujades i Cavalleria, Carme Subiranas i Fàbregas.

Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya.

4.6. *Capella gòtica de la Pietat (Sant Llorenç de Morunys, Solsonès)*

Cronologia: s. XV-XVII. Intervenció: 1994. Excavació d'urgència.

En ocasió de restaurar el seu propietari, Josep Rovira, la capella gòtica de La Pietat, situada a 200 metres de distància del clos emmurallat de la vila de Sant Llorenç de Morunys i al peu de l'antic camí que unia la vila amb Berga, els dies 28 a 30 de març de 1994, es procedí a realitzar una excavació d'urgència, programada pel Servei d'Arqueologia de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya i encarregada al Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, sota la direcció de Manuel Riu, amb la participació de l'empresa «Romima S. L.» de Sant Llorenç.

Dita capella fou construïda els anys 1460 a 1480 pel mercader de Sant Llorenç, Joan Piquer i la seva esposa Marguerida, i dotada d'un retaule del pintor de Banyoles Francesc Solives, que cobrà 150 lliures barcelonines el 17 de juliol de

1480, i hi retratà el mercader i la seva esposa amb gran realisme, al quadre central i al peu de la Mare de Déu de La Pietat que el presideix. Encara avui aquest retaulle, restaurat a un taller de Solsona, decora l'altar principal de la capella.

Els inicis del segle XVI hom adossà a la paret meridional de la capella una construcció de planta quadrada destinada a albergar el mausoleu de guix emmotllat de la família baronal d'Ancies, successora dels Piquer, que també es conserva en bona part al seu lloc. La coberta exterior originària de la capella de La Pietat era de lloses de pedra calcària, d'uns 6 centímetres de gruix, i s'ha conservat sota la coberta actual de teules, després de protegir la part superior de la volta amb tela asfàltica.

La capella gòtica de La Pietat es componia de dos trams de volta d'aresta, reforçada per arcs apuntats amb nervis que s'encreuen al centre de cada tram, i un atri amb arcades a tres dels quatre costats, afegit davant de la paret occidental on s'obria l'única porta d'accés. Amida en total 4,10 metres d'ample per 13,87 metres de llargada. La restauració ha restablert la façana al seu lloc i ha recuperat l'atri que havia estat aparedat.

Es realitzà l'excavació al Presbiteri, dividit en dos sectors, nord i sud, fins a trobar la roca mare de fonamentació, sense resultats ni troballes significatives. Un sondeig al subsòl del Mausoleu o Capella del Sepulcre (buidat el 1753) permeté la troballa de materials ceràmics dels segles XVI al XVIII i un enterrament femení, mediterrani gràcil, en posició de decúbit supí, orientat d'est a oest. Hom realitzà, finalment, un altre sondeig en diagonal, des del segon tram de volta de la nau principal a l'angle S.W. de l'Atri, que permeté la troballa d'una bossa de terra negra circular amb abundants materials metàl·lics i ceràmics, restes de diversos enterraments, una moneda local solsonina (segle XVII) i una altra moneda de Ferran VIIè. Així com els vestigis a la roca dels solcs paral·lels que sostingueren les bigues de l'empostissat de fusta del primitiu paviment de la nau.

Hom realitzà l'inventari detallat dels materials (96 peces) que es publica, amb la Memòria de l'excavació, a la revista «*Urgellia*» (La Seu d'Urgell), volum XI (1994). 25 pp. amb 10 làms., 8 fotografies, gràfics i dues plantes.

Direcció: Dr. Manuel Riu
Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya.

* * * *

5. INTERVENCIIONS EN FORTIFICACIONS

5.1. *Conjunt Arqueològic de València d'Aneu* (Alt Àneu, Pallars Sobirà)

Cronologia: S. XI-XX. Intervenció: 1994. Excavació programada.

L'actuació arqueològica iniciada l'any 1992 al conjunt arqueològic de València d'Àneu dins el marc del projecte de recerca «Les Valls d'Àneu». Reorganització de l'espai i estructura de poblament a l'Alt Pallars a l'Edat Mitjana», ha posat al descobert diverses fases evolutives que marquen els moments finals d'utilització del Recinte Sobirà com a espai defensiu a l'Època Moderna i les posteriors reocupacions parcials i de funcionalitat diversa fins arribar al segle XX, a la posguerra. Tot i que el recinte sobirà s'estructurà inicialment en època medieval com una fortificació defensiva i és en aquest període històric quan adquireix no només els trets més definitoris del seu urbanisme sinó, sobretot, la seva major entitat (recordem que el castell fou residència comtal i que fou l'última plaça que es rendí a Ferran el Catòlic durant l'annexió a la Corona a finals del segle XV), hores d'ara, no hem contactat amb les seqüències estratigràfiques que es corresponen a aquest període. Evidentment, comptem amb un nombre important de fets estructurals que pertanyen a diverses fases d'època medieval, com pot ser, per exemple, tot el perímetre de muralla que volteja el recinte sobirà o la cisterna del castell, però no hem documentat de moment nivells d'ús que sense cap mena de dubte puguin ser associats a aquestes fases de plenitud de la fortificació. Hores d'ara, coneixem amb força exactitud els nivells i estructures corresponents a la fase d'ocupació d'època moderna, quan el Recinte Sobirà manté un alt grau d'ocupació. D'aquest període han estat documentades diverses sub-fases d'habitació.

I. Època Moderna. Guerra del Segadors

Aquest moment inicial estaria caracteritzat per l'existència d'un enclau fortificat de nova planificació, que tot i reaprofitar elements i espais estructurals anteriors, hauria canviat significativament l'ordenació del traçat de la fortificació anterior. Així, un dels elements que millor defineixen aquesta reforma seria el canvi d'accés a la plataforma superior del Recinte Sobirà. A partir d'un cert moment s'hauria traslladat el pas medieval que, salvant el fossat, entrava al recinte per la muralla nord cap a la zona de migdia. Això hauria significat la construcció d'un portal (sector 75) a l'extrem est del fossat des d'on, per un camí empedrat s'accediria al pla superior. L'ingrés al recinte hauria suposat la fractura, en la zona de contacte amb la Cisterna.-2 (sector 25), de part del pany de muralla de migdia (MR.-75/sector 49), on s'hauria instal·lat un segon portal. En el pla superior del Recinte Sobirà s'ubicava la nova fortificació. L'accés als espais constructius s'efectuava des d'aquell portal, travessant tot el sector 49 fins arribar a un nou portal (Corredor.-3) recolzat en els tancaments est de l'Edifici.-7 (MR.-83 i MR.-61/sector 46) per on s'ingressava a aquesta construcció. Els diversos espais estructurals que formaven el recinte, reaprofitaran, sempre que sigui possible, com a tancaments externs i perimetrals els panys de la muralla medieval que es conserven

d'empeus. De moment podem documentar com a reaprofitats amb seguretat tot el pany de muralla de migdia (MR.-50/MR.-64/MR.-75) fins arribar a la cisterna (sector 25); la meitat sud del pany oest (MR.-76/sectors 42 i 43) i l'extrem est del pany nord (MR.-23/sector 12). Tanmateix, s'aprecien algunes reformes en el perímetre, com és el cas del canvi de tancament sud-oest (sector 42), on la bestorre medieval (BEST.-2) que reforçava l'angle de contacte entre MR.-50 i MR.-76, és substituïda per un tancament més a l'interior i en angle recte (MR.-76/MR.-77). L'Edifici.-7 (MR.-42, MR.-61, MR.-83, MR.-75, PR.-6) funcionaria, com hem dit, com una àrea d'entrada, segurament a manera de pati obert. Des d'aquí, sobre el paviment de calç 46.147 (SL.-11) i en direcció nord, s'accediria a l'Edifici.-6 (sector 45). Aquest espai (MR.-53, PR.-4), degut al seu estat d'arrasament, no permet cap tipus d'interpretació. Unicament, tenint en compte que no hi ha cap més accés, podem pensar que des d'aquí, sobre el sòl 45.110 (SL.-4), es passaria cap a l'Edifici.-5 del sector 40, entrant per la porta PR.-9, oberta al mur de tancament nord (MR.-43). El nivell de sòl d'ocupació més antic documentat en aquesta construcció i relacionable amb aquesta fase és l'empedrat 40.172 (SL.-14). El trànsit sobre aquest sòl generarà la formació del nivell d'ús 40.182, dipòsit que, atenent a la datació de les peces numismàtiques, es formà durant la Guerra del Segadors, a mitjans del segle XVII.

II. *Època Moderna. Segona meitat segle XVII*

A la primera fase documentada, que estaria en funcionament durant la Guerra del Segadors, li segueix un moment de reformes parcials en l'estructura de la fortificació d'època moderna. La datació que aporten els materials arqueològics situa aquesta fase durant la segona meitat del segle XVII. L'activitat general tindria com a característica principal el manteniment en ús de tots els espais constructius anteriorment esmentats, però significaria, d'una banda, l'augment de les defenses de la fortificació i, de l'altra, la intensificació de la pròpia ocupació, fet que generarà la successió de sòls d'ús i l'acumulació de gran quantitat de restes materials.

L'acció que marca l'inici d'aquest moment de reformes és la construcció de dos idèntics basaments o plataformes per a sostenir peces d'artilleria pesada (PD.-114 i PD.-115). La posició defensiva PD.-114 (MR.-84/sector 43) s'instal·larà en l'espai delimitat entre el pany de muralla oest MR.-76 i el tancament oest de l'Edifici.-5 (MR.-40), mentre que la posició PD.-115 (MR.-65/sector 47) es bastirà a l'extrem sud-oest de l'Edifici.-7, en l'espai delimitat per la pilastra ES.-7, el tancament oest de l'Edifici.-7 (MR.-42) i el pany de muralla sud (MR.-64). Les dues construccions han estat localitzades amb els respectius nivells on es recolzava l'artilleria (43.102 i 47.109). Si bé la construcció de les posicions defensives marca l'inici d'aquesta activitat, el fet que determina de manera significativa l'entitat

de l'ocupació és, sens dubte, la ràpida successió dels nivells d'ús. Sobre els sòls construïts de nou es porta a terme una activitat intensa, de tal manera, que els propis nivells d'ús es poden definir com a sòls de creixement progressiu. Aquesta fase d'ocupació es tanca amb la formació d'un darrer sòl de terra, caracteritzat tant per la seva potència com per la quantitat de materials arqueològics que s'hi acumulen (40.163/41.107-41.119/46.122). L'estudi dels materials que en l'actualitat s'està portant a terme, permetrà obtenir un repertori magnífic de la cultura material que defineix una ocupació militar, i sobretot, un catàleg completíssim dels tipus ceràmics del segle XVII. De fet, una part significativa de les produccions documentades no es troba present en la bibliografia existent sobre ceràmica moderna.

Direcció: Marina Miquel, José I. Padilla.

Departament d'Història Medieval-Paleografia i Diplomàtica. Ajuntament d'Alt Àneu.

BIBLIOGRAFIA

AAVV: *Arqueologia medieval a Catalunya: Recull d'Intervencions, 1990-93*, «Acta/Mediaevalia», 14-15 (Barcelona, 1993-94), pp. 394-396.

5.2. *Castell de Castellterçol* (Vallès Oriental)

Cronologia: s. XII-XV. Intervenció: 1994. Excavació d'urgència.

L'any 1993 s'inicià l'excavació del recinte central fortificat del castell de Castellterçol. Aquesta actuació fou motivada per l'interès del sr. Josep M. Anzizu, propietari del mas on es situen les dites restes arqueològiques; en adequar l'espai intern del recinte fortificat per al seu ús públic. Inicialment, la intervenció havia de consistir fonamentalment en controlar el rebaixament, d'aproximadament un metre de profunditat, del sòl de terra que ocupava el dit espai, tanmateix l'entitat de les restes arqueològiques documentades durant aquest rebaix obligà a una reorientació de la intervenció. Així es procedí a establir un conveni de col·laboració entre el Servei d'arqueologia i el propietari que estableix la realització de campanyes anuals que tenen com a objectiu posar al descobert la totalitat de l'espai fortificat central.

El recinte en el qual es porta a terme l'actuació és caracteritzat com un recinte fortificat de planta rectangular, de 13 m de llargada i 10 d'amplada, assentat sobre la roca natural i delimitat per quatre murs de 1.40 m. Sobre els quatre

panys s'obren sengles tirades d'espitlleres d'un metre de llarg per 30 cm d'ample. Fins al moment de la caiguda de l'edifici constava d'una planta baixa, que correspon al cos conservat, i dos pisos més. De característiques similars a la típica *domus* o casa forta del segle XII-XIII, es troba dividit internament per dos murs transversal que en el moment final d'ocupació distribuïen la planta baixa en tres àmbits de dimensions similars. L'actuació portada a terme fins al moment, que equival a una tercera part de la superfície interna, ha permès localitzar dues habitacions amb una funcionalitat distinta. L'estança central (H.-II) sembla que podria correspondre a un àrea de cuina, dividida en dos petits espais (Ambit.-A, Ambit.-B). La segona estança (H.-III) sembla que podria funcionar com un àmbit de celler. Les diferències funcionals entre ambdues habitacions són plenament indicades atenent a la distribució de materials arqueològics. Així, pel que fa a la fase final d'ocupació baix-medieval, mentre que en l'Habitació II era possible determinar un elevat grau d'activitat domèstica, en l'habitació III la quasi inexistència de restes arqueològiques, sembla demostrar l'escàs ús o trànsit per la dita estança. Hores d'ara, i sense haver excavat la totalitat d'aquests espais, però, és prematur assegurar-ne la funcionalitat. En qualsevol cas, l'excavació dels nivells d'utilització, així com l'anàlisi de les relacions físiques entre les distintes estructures que han estat documentades en les campanyes de 1993 i 1994 permeten establir les següents fases d'ocupació.

– *Fase I* (– s. XII): Construcció del recinte fortificat. En aquest primer moment, l'edifici es constituïria com un cos rectangular format pels murs MR.-1, MR.-2, MR.-3, MR.-4 i MR.-5 i amb una porta oberta pressumiblement sobre MR.-4 i 5, murs de tancament est. Les dades arqueològiques amb que comptem semblen indicar que no existirien murs mitjaners que dividissin l'espai intern. Al quadrant sud-oest aquesta fase ve determinada pel nivell de paviment u.e. 98, que es troba en relació als murs MR.-1 i 2.

– *Fase II* (s. XIII): Primer moment de reformes estructurals. Construcció del mur MR.-7 que divideix l'espai intern en dues estances, Habitació III i Habitació I. El trànsit entre ambdues habitacions es realitzaria per una porta oberta en el dit mur MR.-7 i que ha estat localitzada durant l'excavació dels primers nivells d'enderroc del quadrant nord-oest. La construcció de MR.-7 suposà, per altra part, la reforma dels pisos i probablement de la coberta exterior. Es a aquesta fase de reforma que cal associar els arrencaments de l'arcada gòtica (EC.-1 i EC.-2) documentats a l'Habitació III. Aques elements de coberta, juntament amb una segona arcada que es trobaria situada en la mateixa habitació, però, a la meitat nord, sustentarien el primer pis. A aquesta fase caldria associar les restes d'un nivell de sòl de terra batuda amb restes d'argamassa (u.e. 90/92) que, de manera residual, s'associa a MR.-7, cobrint el paviment 98.

– *Fase III (s. XIV-XV)*: Segona fase de reformes estructurals. La distribució actual de la construcció s'hauria fixat durant una segona fase de reformes datable en època baix-medieval. L'aspecte més rellevant d'aquesta reforma seria la construcció del mur transversal, MR.-6, paral·lel a MR.-7, que dividiria l'àmplia Habitació I en dues estances diferenciades (Habitació I i II). La porta de trànsit entre elles (PR.-2) s'obre en l'extrem sud del mur, fet que implicà la modificació de la cara interna de MR.-1 per tal d'encaixar-hi el marc d'una porta amotllurada. Si bé no s'ha excavat fins al moment l'Habitació I, l'actuació portada a terme durant l'anterior intervenció ha permès relacionar, encara que de manera hipotètica, l'àmbit central de l'habitació amb una cuina. Tanmateix, però, fins al moment no s'han documentat elements constructius relacionables amb aquesta activitat domèstica.

– *Fase IV (s. XV)*: Enderrocament de l'edificació. Les dades amb que comptem evidencien una caiguda ràpida de l'estructura constructiva. Els materials associats al nivell d'enderroc i als darrers nivells d'ús situen l'enderrocament de l'edifici a finals segle XV, principis de segle XVI.

– *Fase V (s. XIX)*: Reutilització del recinte. S'anivella la superfície desigual de l'enderroc per mitjà de l'abocament de terres. Al mateix temps, es repujen els murs de tancament fins a obtenir un perímetre igualat, s'obre la porta actual (PR.-1) i es construeix una escala que permet l'accés des de l'exterior.

Direcció: Marina Miquel i Vives

Propietat del Castell de Castellterçol. Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya.

5.3. *Castell de Cornellà* (Cornellà, Barcelonès)

Cronologia: s. XII-XX. Intervenció: 1994. Excavació d'urgència.

El castell de Cornellà es troba situat sobre un turó de les estribacions de la Serra de Collserola, prop del riu Llobregat, i a la part central de la població del mateix nom. L'actual edifici castral ha sofert al llarg dels temps successives destruccions, reconstruccions i remodelacions, tot i conservar, en bona part, les seves estructures medievals.

Tenim notícia del castell de Cornellà al segle XIII, quan l'any 1204 s'esmenta el «*Castell nou*». El 1212 fou integrat definitivament al domini reial. Durant els segles XIII al XVI la possessió temporal del castell es troba en mans de funcionaris reials i burgesos de Barcelona, fet que determinà notablement l'evolució constructiva del conjunt.

1. *Problemàtica i metodologia de la intervenció.* La intervenció d'urgència realitzada el gener de 1994 i motivada pel projecte de rehabilitació de l'empresa municipal EMDUCSA, tingué un interès especial ja que ens permeté portar a terme una anàlisi d'arqueologia vertical i estudi de paraments excepcionalment complert.

Per tal de poder escometre un estudi integrat que abarqués els complexos muraris i constructius, així com els nivells estratigràfics, fou necessari adoptar una metodologia particularitzada als problemes del jaciment. Per aquest motiu s'adaptaren les tècniques d'estudi de paraments i el sistema de recollida de dades emprats pel Departament d'Arqueologia Urbana del Museu de Londres [*Arqueological Site Manual*, Craig SPENCE (ed.), en VV.AA.: *Harris Matrix. Sistemes de Registre en Arqueologia*. Lleida, 1992. vol.1, pp. 124-253]. Una primera aplicació d'aquesta proposta al monestir de Sant Llorenç de Sous i al Conjunt Arqueològic de València d'Aneu la demostraren incompleta. A partir d'aquesta experiència prèvia, decidírem desglosar el concepte «unitats muràries».

D'aquesta manera, es definiren *unitats muràries* (MR) com a murs, parets, reparacions i rebliments de murs; *portes* (PR) com a obertures i arcs de trànsit; *obertures constructives* (AC) com a finestres i obertures de qualsevol altra utilitat; i *d'altres fets constructius* (OH) com elements de recolzament, de coberta, de recubriment, de defensa, de decoració, etc. A més es definiren les accions destructives, antròpiques o naturals, com a *superfícies d'arrasament* (SA). I foren caracteritzats uns tipus de *relacions intermuràries* específiques.

El registre gràfic dels complexos verticals comptà amb la realització d'alçats exteriors i interiors de cada una de les vuit façanes del castell, així com de seccions dels edificis i plantes planimètriques de tots els pisos. Es realitzà, també, una planta detallada i sis seccions de l'hipogeu, així, com calcs dels grafitis més representatius.

Per organitzar i simplificar el treball es tingué que estructurar el conjunt constructiu. Foren definits com sectors verticals bidimensionals cada una de les quatre façanes exteriors i les quatre façanes interiors del pati. A més, s'incloueren uns sectors tridimensionals: l'espai interior del pati, i els espais d'habitació diferenciats per plantes.

2. *L'hipogeu.* Es tracta d'un complex constructiu subterrani, excavat en el sòl natural, constituït per un llarg passadís de cinc trams zitzaguejants i per dos àmbits d'habitació; en total, uns 25 metres de llargada. El seu accés s'efectuava des de la capella moderna, per mitjà d'una porta amagada, quedant situat fora del recinte fortificat, en direcció nord. Els trams de passadís tenen una inclinació exagerada, buscant la profunditat, amb l'ús de rampes o graons. En una posició central se situava una estança circular, voltada per una banqueta correguda i coberta amb cúpula. El final de l'hipogeu es tancava com un segon àmbit de planta i volum elipsoidal i ovoidal. En les parets de trams i àmbits s'havien excavat almenys qua-

tre nínxols i apareixien coberts per tretze conjunts de grafits i per traces diverses, reveladores de l'eina i de la tècnica amb les que s'excavà el complexe.

L'aparició entre els grafits d'un típic calvari, ben conegut en la iconografia medieval, permet una atribució cronològica baix-medieval. Descartades d'altres possibilitats, la morfologia del conjunt, l'aparició de grafits i l'excepcional conservació d'uns àmbits excavats en un estrat natural d'argiles, ens indueix a pensar en la seva utilització com a lloc de refugi, de forma molt esporàdica, amb una porta camuflada, amb un àmbit d'estança amb bancal i major concentració de grafits, i amb un àmbit final de magatzem de provisions.

3. *Excavació de la capella.* L'únic treball estratigràfic que es pogué realitzar fou la documentació de la seqüència estratigràfica marcada per una rasa d'obra en el sector de la capella moderna. Es tractava d'una dèbil potència estratigràfica en la que s'alternaven nivells de rebliment i de pavimentació: el sòl actual; un paviment enllosat de maó del segle XVII, corresponent a la construcció de la capella; i un paviment de grans pedres amb disposició enllosada corresponent a les fases medievals.

En un nivell de rebliment que apareixia por sota del paviment medieval, foren exhumats dos fragments de ceràmica gris medieval, acompanyats d'una pipa amb probable representació de cap zoomòrfic, en ceràmica de pasta color ocre i un vidrat verd característic a l'interior i exterior de la cassoleta. No es corresponia als coneguts tipus de pipes vidrades d'època moderna. De fet, una anàlisi de cel·luloses de les restes orgàniques conservades en el seu interior donà com a resultat una sèrie de plantes aromàtiques, sense presència de harxis ni de tabac. Així, doncs, per la seva posició estratigràfica i per l'aparició d'una pipa molt similar al Castell Formós de Balaguer, datada en el segle XI, proposem una atribució com a producció andalusí importada entre els segles XI al XIII.

Conclusions: El desenvolupament constructiu i les seves fases

L'estudi pormenoritzat dels paraments, elements constructius i estructures edificatives, així com de les interrelacions físiques i cronològiques, permeté la confecció del màtxix de seqüència temporal i la diferenciació de fases constructives i destructives que sintetitzem a continuació.

En un primer moment constructiu, es bastí un castell de planta quadrada, amb cantonades sobrealçades en torres que apareixien obertes a l'interior. El basament inferior de les façanes (1'5 m) i la superfície total de les torres eren de carreus, cobertes d'espitlleres. Per damunt d'aquest basament, la part central de les façanes s'alçava amb tapial de capes de morter i de terra encofrat, lligat a les torres mitjançant una tècnica de «cremallera» entre el mur de pedra i l'encofrat. A l'in-

terior, dos edificis rectangulars amb la mateixa tècnica de basament en pedra i alçat en rapial, contraposat i recolzats en les façanes. I, completant el conjunt, un gran pati interior. La cronologia d'aquest tipus de castells no acostuma a ser anterior a la primera meitat del segle XIV, encara que caldrà esperar a l'excavació del conjunt —prevista per aquest any— per assegurar-la.

La segona fase constructiva, datada al llarg dels segles XIV i XV, es defineix com un ampli període en el que s'amplien les torres i els edificis, connectant-se; s'obren grans finestrals i finestres geminades, grans portes d'accés des de l'interior i grans arcs porticats al pati; així com coronaments amb marlets i matacans en les façanes. L'espai útil de pati es redueix en benefici dels edificis ampliat.

La tercera fase constructiva correspon a la remodelació del castell-palau amb la construcció d'un gran pati quadrangular, de les seves quatre façanes interiors i d'una gran escala, en el més pur estil dels palaus gòtics civils de Barcelona. Al seu voltant, es completa la construcció d'un continu d'edificis, que s'obren al pati, cobrint la totalitat de l'espai entre les façanes interiors i exteriors. La cronologia atribuïda correspon al segle XVI.

Documentem una molt intensa fase de destrucció que coincideix amb l'època de la Guerra dels Segadors i una reconstrucció total en el mateix segle XVII, readaptant les façanes al gust de l'època, amb grans finestrals i balcons, i amb la construcció d'una capella. I, també, tres noves fases de destrucció, reconstrucció en estil neo-gòtic (segle XIX) i remodelació com a casa de pagès i estables (segle XX).

Direcció: Alberto Gómez García.
Ajuntament de Cornellà.

5.4. *Castell de Cubelles* (Cubelles, Garraf)

Cronologia: s. II a.C.-XVII. Intervenció: 1994

El castell de Cubelles se situa al mig del nucli antic del poble, molt a prop de l'ajuntament i de l'església parroquial. És una construcció més aviat rectangular, amb planta baixa, dos pisos i golfes, dotada també de soterranis. A la façana principal, orientada cap a migdia, es poden veure les quatre crugies que formen l'edifici, amb la porta principal a la més oriental. A ponent, hi ha un accés secundari que dona a un pati lateral, flanquejat a llevant pel propi castell i a ponent i a tramuntana per sengles coberts utilitzats actualment com a magatzems.

Al nord-oest, pel darrera de la fàbrica, sobresurt una torre de planta semicircular i quatre pisos, el primer cec i els restants amb finestres molt semblants a les

que hi ha a totes les façanes del nucli principal del castell. Al costat d'aquesta torre, al nord-est del conjunt, hi ha un segon pati.

L'excavació va tenir lloc a la planta baixa, als patis i als soterranis. El primer descobriment, i potser el més important, es va fer sense excavar, ja que va consistir en la identificació de les quatre crugies que formen els soterranis amb sengles cisternes de l'època romana, conservades en molt bon estat. Els treballs d'excavació pròpiament dits van palesar que l'indret havia estat ocupat des del 125 a.C., aproximadament, en què es va fundar una vil·la (potser, també hi havia antecedents ibèrics, segons que semblen indicar alguns materials fora de context). Aquesta explotació agrícola va tenir diverses etapes edilícies que hem datat de mitjan segle I, mitjan segle II, -moment de construcció de les cisternes-, primera meitat del III, 325-375 i darrer quart del segle IV. Tot i això, sospitem que l'activitat a l'indret no es va aturar fins a la invasió sarraïna, i que, si més no en ruïnes, era ben visible al segle X.

Aquesta sospita la basem en el fet que els murs perimètrics de la primera etapa del castell, fets d'*opus spicatum* bastant barroer, són fonamentats, sens excepció, a sobre de parets romanes arrasades o, com a mínim, arruïnades. A part de l'aparell, no tenim més dades arqueològiques per basar la cronologia esmentada. De tota manera, el castell com a tal apareix a la documentació des del 1042, i el lloc de Cubelles és esmentat per primer cop al 977.

L'excavació, a més de donar ceràmica fora de context situable dins els segles XI-XII, ha servit per establir la data de fundació de la torre que s'alça al nord-est de la fàbrica. Per fonamentar aquest element sobre un lacus subsidiari de les cisternes romanes i adossar-lo a un mur de la mateixa època, va caldre aportar una quantitat considerable de terra. Aquesta terra contenia ceràmica del segle XII en bon nombre i alguns fragments del XIII. Tot això ens fa datar l'estructura defensiva al començament d'aquesta centúria.

De moment, el jaciment no ha proporcionat més informació sobre el període medieval. Els estrats més tardans, molt rics en material ceràmic, s'han limitat a confirmar la data del 1674, en què el castell va adoptar pràcticament l'aparença que ens ha pervingut, i a donar la cronologia absoluta per algunes reformes secundàries dutes a terme als segles XVIII i XIX.

Direcció: Albert López Mullor, Àlvar Caixal Mata, Xavier Fierro Macía
Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

LÓPEZ MULLOR, A.-CAIXAL, À-FIERRO, X.: *Resultats de l'excavació a la vil·la romana i al castell de Cubelles (Garraf)*, «Miscel·lània Penedesenca», XIX, Sant Sadurní d'Anoia [en premsa].

5.5. *Castell de Guimerà (Guimerà, Segarra)*

Cronologia: s. XIV-XVI. Intervenció: 1994.

La població de Guimerà es localitza al bell mig de la vall del Corb, en allò que és la part més alta i més definida d'aquest riu. La seva estratègica situació ve reforçada per trobar-se tot l'hàbitat distribuït de forma esglaonada pel pendent meridional d'una elevació que a manera d'esperó destaca de les serres que marquen la dreta del Corb. Aquest adequat emplaçament fou triat com a base d'un castell construït al cim i a partir del qual creixeria el nucli hàbitat pel vessant de la zona fins a la mateixa vora fluvial.

Dades històriques: La primera referència escrita del castell de Guimerà és de l'any 1333 el castell posa en evidència la seva fortalesa durant els conflictes originats entre els partidaris del fill d'Alfons el Benigne i els de la seva madrastra. També participà en els diferents esdeveniments de la història de Catalunya: Guerres de Joan II, dels Segadors, etc. Durant la 1ª Guerra Carlina el castell visqué la seva darrera aventura bèl·lica, la qual motivà el progressiu enrunament dels seus murs.

Després d'un temps d'abandonament i espoli dels seus carreus, l'any 1971 passa a mans de la Diputació de Lleida. Dos anys després es fan uns primers treballs de consolidació de la torre. L'any 1984 es produeix una intervenció de major consideració que afectà l'entorn més proper de la torre cilíndrica (malauradament s'efectuà sense control arqueològic) i en especial la seva base, que fou refeta fins a l'alçada del primer pis pel costat de llevant, on era perduda la meitat de la torre, caiguda a principis d'aquest segle.

Resum de la intervenció abans de l'any 1994: La intervenció arqueològica al castell de Guimerà entra dintre d'una de les línies d'investigació del Servei d'Arqueologia de la Fundació Pública l'Institut d'Estudis Ilerdencs i està contemplada presuponàriament dins del conveni de la Diputació de Lleida i la Generalitat de Catalunya sobre Patrimoni Arqueològic.

Els primers treballs van consistir en delimitar el perímetre de la fortalesa i de la seva potència arqueològica de la mateixa. Els resultats aconseguits han estat considerats com molt satisfactoris, doncs a més a més de delimitar tota la superfície que ocupà l'estratègic edifici, es va poder documentar l'existència de tota una sèrie de cambres relacionades amb l'explotació agropequària, les quals ocupaven tota la planta baixa. Resulta evident que les cambres més nobles estarien disposades al llarg de la segona planta. El registre arqueològic ha posat de manifest que l'edifici patí una forta espoliació, tal com queda palès en tota una sèrie d'estrats sincrònics, que ocupen les diferents habitacions, on queda en evidència la disposi-

ció arbitrària dels diferents elements constructius, sense ordre i manifestant en alguns llocs un cert regirament, fet que no hagués estat així si l'edifici hagués patit un únic ensorrament, ja que de produir-se el més normal seria trobar una inversió estratigràfica. A més de tot això es va poder comprovar que el castell va sofrir moltes modificacions arquitectòniques, motivades no només pel normal canvi en les necessitats, sinó també segurament per les modes que en cada moment històric imperaven.

La primera fase d'excavacions també ha permès demostrar que l'edifici s'aixeca directament sobre una gran plataforma de roca, al damunt de la qual descansen els diferents murs que el formen, sense haver-se constatat cap rasa de fonamentació.

Intervenció 1994: De l'any 1994 podem començar dient que en la segona campanya s'ha donat prioritat, en un principi, al seguiment de les obres arquitectòniques, consistents en la creació d'un accés vessant sud que des del poble arribés a la plataforma on es troba l'edifici militar.

L'excavació de l'empit sud ha permès descobrir tota una sèrie de murs esglaonats que des de l'exterior de l'edifici principal arriben a la muralla perimetral del castell. Aquests murs, en un començament sense gaire sentit, s'han manifestat pertanyents a un sistema de comunicació complexe, que des del poble arribava al vell edifici mitjançant una rampa pavimentada de pedres irregulars disposades com si fossin llambordes i que amb tres corbes puja en ziga-zaga. A cada canvi de pendent sembla haver-hi un tancament del camí, amb la qual cosa queda palès el gran sentit estratègic en la construcció d'aquesta via.

L'excavació de la rampa en aquells punts on la seva conservació s'ha fet molt difícil, ens ha permès conèixer el sistema de la seva construcció, caracteritzat per estar format en primer lloc per un estrat de preparació i elevació de la rampa, format per pedres i terra que es recolza en nivells geològics; en segon lloc per un estrat d'anivellació i asentament del sòl, format per una capa de terra dura i compacta gairebé sense pedres; i en tercer lloc per un estrat de pedres irregulars planes, ben disposades i recolzant-se entre elles sense cap tipus d'element aglutinador, que faria de nivell d'utilització o paviment propiament dit.

Pel tipus de ceràmica aparegut ens els estrats de preparació del camí: ceràmica envernissada blanca amb decoració blava, i per la seva relació estratigràfica amb els murs que l'envolten, podem datar la rampa amb una cronologia relativa que s'atansa al segle XVI.

En el lloc considerat com l'entrada a l'edifici central de la fortificació, s'ha trobat com la rampa pavimentada esta cobrint un accés anterior, a base d'esglaons, que possiblement correspon al segle XIV ja que està clarament interrelacionada amb un dels murs de tancament de l'edifici principal.

Una hipòtesis a confirmar es si aquest camí empedrat es construí en un moment en el qual la fortalesa sofreix una clara pèrdua de l'interès militar i, al ma-

teix temps, un augment de la importància com a centre agropequari i possiblement administratiu de la zona, o bé mantenint el seu caràcter preeminentment militar, la rampa només suposa un impuls per millorar l'accessibilitat però degudament controlada internament per tancaments i externament per guarnicions en les muralles.

Cal destacar també que aquesta segona campanya ens ha continuat mostrant con l'edifici s'adapta a les diferents desnivellacions que la roca natural té en aquesta zona del poble. En aquest sentit cal dir que en el Castell de Guimerà s'observa la norma general de la Poliorcètica del segle XVI com és el recubriment per panys de muralla, del tossal on s'eleva l'edificació, intentant fer una protecció paramental del rocam per fer més sòlid l'enclau de la fortificació, i donar-li un aspecte més impressionant. Aquest sistema de construcció el tenim documentat per exemple també a la construcció actualment conservada del Castell de Bellpuig, el qual també estem estudiant des del Servei i datat al segle XVI.

Per concloure només recordar que l'excavació continua el seu curs, i que durant l'any de 1995 esperem aconseguir noves dades i resultats que ens puguin ajudar a comprendre l'evolució d'aquest singular edifici.

Direcció: Josep Medina Morales

Servei d'Arqueologia de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida.

5.6. *Castell de Llívia* (Llívia, La Cerdanya)

Cronologia: -XVIII. Intervenció: 1994. Camps de treball.

Durant el mes d'agost del present any, tingué lloc la primera campanya d'excavació del castell de Llívia. En aquesta, hom ha decidit, centrar els esforços a l'anomenada zona 1, és a dir, l'espai conformat pel fortí del castell, un quadrat regular de poc menys de 30 m. de costat als vèrtex del qual es disposen quatre torres circulars, i el fossat que envolta el seu perímetre, i destinar per aquesta zona la totalitat de la primera fase d'excavació. Pel present any, s'ha cregut oportú excavar la part exterior del fortí, o sia el vall o fossat, per la seva cara meridional.

L'excavació va ser dividida en dos sectors, A i A', amb la finalitat d'optimitzar els recursos humans i materials. Cada sector fa 14'40 m. de llarg per 4 d'amplada i l'un contigu a l'altre. La suma de la llargada de tots dos és de 28'80 m. que és la llargària del mur sud del fortí.

Des del punt de vista arqueològic, hem pogut constatar la presència d'importants estructures edilícies, de les que destaquen un imponent vall atalussat, maulauradament molt malmès. Tot i així, es conserva íntegrament en alguns trams perme-

rent apreciar l'acabat força acurat, amb pedres de similars dimensions lligades amb morter de calç. La seva part superior estava culminada per una superfície plana de no més de quaranta centímetres d'ample, que formava un angle recte amb l'aixecament del mur del fortí. Aquest talús, va ser construït directament a sobre de la roca de base (pissarra) que, a la seva vegada, va ser retallada en forma atalussada per a fer el fossat. Les dimensions d'aquest, són de 9 m. d'ample i aproximadament 4 m. de fondària.

A la part superior d'aquest atalussament es construï el mur meridional del fortí, de 1'50 m. de gruix i conservat fins una alçada d'un metre. En aquest van aparèixer dues obertures quadrangulars, de no més de quaranta centímetres de costat, que connecten l'interior amb l'exterior de la construcció i que responen, segurament, a sengles desguassos.

Els darrers dies de la campanya vam evidenciar la presència d'una estructura rectangular, de 4 m. de llarg per 1'10 m. d'ample, formada per tres murs, que s'entrega a l'atalussament del vall. L'interior de l'estructura és reblit per una terra fionja de color marronós clar on surt associada gran quantitat de materials (ceràmica, vidre, ossos). Com s'ha dit anteriorment, va aparèixer els últims dies i degut a la seva importància i condicionats per la manca de temps, es va creure convenient deixar-la per excavar en una propera campanya.

Dins del «sector A», a poc més de quatre metres de la torre S-E, es localitzà un mur, bastant fet malbé, perpendicular al mur sud del fortí que s'entregava al talús.

Cobrint o bé recolçant-se amb totes aquestes restes, existia una potentíssima capa d'enderroc, que colmata tot el fossat, produïda per la destrucció del castell, l'any 1479 a mans del rei francès Lluís XI. Dintre d'aquest nivell, compost per pedres de mitjà i gran tamany i per calç desfeta que conferia a tota la unitat una homogeneïtat cromàtica, es van trobar elements constructius significatius, com ara, dues dovelles d'un arc de mig punt d'una porta, de granit, un material escàs a la zona, que era destinat als llocs més suntuosos de l'edifici (llindars de les portes, finestres, esglaons, etc.).

D'altra banda, cal destacar l'aparició de dues parets de pedra seca que es recolçaven en el vall atalussat i que són sens dubte posteriors a la destrucció del castell, en tant que, estan assentades directament a sobre del nivell d'enderroc abans esmentat. Aquests murs es poden posar en relació amb activitats agrícoles i/o ramaderes que han tingut lloc els darrers segles al cim del puig. Fins i tot, avui en dia encara resten vestigis d'estructures del mateix tipus i amb característiques similars a molt poca distància de les localitzades a l'excavació.

Per últim, la present campanya ens ha permès d'arribar a una sèrie de conclusions:

a) La localització d'importants estructures constructives, com ara un ampli fossat atalussat i l'elevació del mur sud del fortí, que posen en evidència l'imponent sistema defensiu que tenia el castell de Llivia.

b) Existència d'una potent capa d'enderroc producte de la seva destrucció, fet que provocà que el material moble localitzat fos poc significatiu. Tot i així, ens ha estat possible localitzar, barrejats amb l'enderroc, elements arquitectònics de gran interès.

c) Existeix un reaprofitament d'elements de la cultura material d'antics moradors del puig, en concret de molins de mà granítics, procedents de l'assentament del Bronze Final que es troba a poca distància del fortí, i que són destinats per a la construcció dels murs.

d) Documentació d'una estructura a l'interior del fossat que s'entrega al talús del vall del fortí, la funció de la qual ens és desconeguda, i que està reblida per una terra marronosa i flonja barrejada amb materials dels segles XIV-XV. La futura excavació d'aquesta estructura permetrà donar cronologies relatives a alguns elements constructius.

e) Bastiment d'estructures relacionades amb l'explotació agro-pecuària del cim del puig que aprofitarien components estructurals del castell encara visibles, un cop derruït aquest, per aixecar parets (cortals o cabanes de pastor).

Direcció: Jordi Campillo i Quintana.

Institut Català de Serveis a la Joventut. Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya.

5.7. Castell de Mataplana (Gombrén, Ripollès)

Cronologia: s. XI-Inicis s. XV. Intervenció: 1993-94. Camps de treball.

L'idea d'organitzar uns camps de treball d'Arqueologia al Castell de Mataplana té l'origen en la constatació que, per tal d'iniciar els definitius projectes de consolidació i adequació del monument, calia dur a terme l'excavació definitiva de totes les estances del castell. Les tasques arqueològiques es destinaren exclusivament en l'àrea del castell deixant el nucli d'hàbitat dintre del projecte de recerca amb la Universitat de Barcelona. A hores d'ara s'han realitzat dues campanyes, de tres torns cadascun. Al llarg d'aquests dos anys s'ha excavat quasi la totalitat dels sectors projectats, exceptuant part del perímetre exterior del recinte que es finalitzarà aquest estiu 1995, coincidint amb l'última intervenció dels camps de treball. Tal com es veu en la planta, les actuacions s'han efectuat tan a l'interior com a l'exterior del castell.

La intervenció efectuada l'estiu de 1993 va centrar-se principalment en la gran torre o sector 2 i en el sector 3. En sengles sectors s'havien realitzat unes cales de prospecció i sondeig durant les campanyes de 1987 i 1990, sota la direcció del Dr.M.Riu.

El sector 2 o gran torre correspondria cronològicament a la primera gran evolució del conjunt. A hores d'ara es conserva l'arrencada de la volta de canó seguit que cobriria l'espai, construïda amb llosses, en plec de llibre. Durant l'actuació es netejà l'àmbit i seguidament es baixà tot el nivell d'enderroc existent fins a la roca mare. En la banda N de l'estança és destacable la presència de gran quantitat de guix i morter en connexió quasi directe amb la roca mare. Un aspecte important és el relleu de la roca mare on s'intueix un perfil arrodonit en connexió amb el descrit pel Dr. Riu en el sector 10. Això ens permet fer suposicions respecte a la teoria de la primitiva torre rodona de la primera fase del castell, que posteriorment fou substituïda per l'actual torre rectangular. Cal destacar la presència de dues grans pedres situades al bell mig de l'habitació, que pel seu aspecte, podrien formar part d'alguna estructura o possible llar de foc del pis superior.

L'excavació del sector 2 consistí en el buidatge d'un gran nivell d'enderroc, que arribà fins al sòl geològic, tot ell de forma molt irregular en pendent N-S. A una profunditat de 5,10 m sota el punt zero, va aparèixer un nivell de cendres i les restes cremades d'un porcí que estaria associat al període de destrucció del castell o bé quan aquest funcionava com explotació agropequària (S. XV). Es va localitzar la banquetta de fonamentació del mur W que a la vegada correspondria al mur E del sector 2 o gran torre. Curiosament aquesta banquetta no va aparèixer a l'interior del sector 2.

També es varen realitzar intervencions al sector 12 on es va descobrir una mena de paviment en opus signimum en molt mal estat, i a nivell de la roca mare un nivell de preparació amb pedres ben col·locades per anivellar el sòl. Els materials que apareixeren foren teules i guix que formarien part de la coberta. S'intervengué en el pati i entrada del castell i en concret s'aixecà el fonament de l'escala que havia amortitzat el canal de desguàs de les aigües de pluja que recorre el pati central. Un detall interessant és que per la construcció d'aquesta fonamentació tardana, s'utilitzaren carreus del mateix castell, pedres escairades i fins i tot una pica de pedra de grans dimensions i col·locada cap per avall, amb el forat de desguàs. Les actuacions al nivell de la porta permeteren localitzar els últims graons de l'escala i la sortida de recollida d'aigües de l'interior del castell, per sota els nivells del darrer graó. També aparegueren unes filades de mur en molt mal estat que podrien correspondre a causa de la seva orientació amb l'avantmuralla que protegeix la banda meridional del castell.

Una bona part dels treballs fets l'any 1994, van consistir en l'excavació d'algunes zones de l'exterior del castell, tasca que ja havia estat iniciada durant les campanyes dels anys 1991, 1992 i 1993. Es va començar fent una rasa a tocar de la façana N, de 5 metres de llarg, la qual ens va permetre descobrir més informació sobre la façana: recolzament de l'angle nord-est sobre la roca mare, aprofitament de la roca mare per a la realització de la paret, aparició d'un nivell de cendres i d'un paviment de terra batuda. La manca de temps no ens va permetre allar-

gar la rasa i per tant, ens falten dades per aclarir millor els resultats.

La resta d'intervencions es van fer a la façana oposada, és a dir, a la meridional. En la part de llevant (ja que l'altra ja havia estat excavada) ens va aparèixer un element arquitectònic força important. Es tracta d'una possible balconada que es va construir mitjançant l'aprofitament dels dos contraforts que hi ha en la dita façana. A partir d'ells, arrencaven dos arcs, els quals coincidien al centre amb un pilar. Sobre els arcs s'hi construïa la balconada, de la qual no en tenim cap resta, ja que aquestes deuriem baixar pel desnivell que arriba al Barri.

L'altra part d'actuacions es van fer a l'interior del Castell i malgrat que algunes d'elles consistiren en tasques de neteja, va aparèixer una bona quantitat d'informació. Es va realitzar tota la planimetria del pati. També es va excavar part d'una habitació que conté un forn de calç, la qual a hores d'ara encara està bona part pendent d'excavació i per tant no podem donar més dades fins a posteriors actuacions. I ja com a últim sector excavat cal citar una habitació que es troba en el sector meridional del castell. Aquesta estança no ens va donar masses estructures però sí que ens va oferir algunes peces de diferents materials: ferro, coure, ivori i naturalment, ceràmica.

A grans trets aquests són els resultats de les últimes intervencions realitzades al Castell de Mataplana, els quals esperem que puguin ampliar-se en posteriors excavacions.

Direcció: Anna M. Mestre, Xim Raurich i Marta Fàbregas.

Institut Català de Serveis a la Joventut. Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya. Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Girona.

BIBLIOGRAFIA

- AAVV: *Arqueologia medieval a Catalunya: Recull d'Intervencions, 1990-93*, «Acta/Mediaevalia», 14-15 (Barcelona, 1993-94), pp. 394-396.
- RAURICH, X.-MESTRE, A.M.: *Memòria de les excavacions arqueològiques del castell i hàbitat de Mataplana (1991-1993)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Inèdita.
- MESTRE, A.M.-RAURICH, X.: *Memòria tècnica dels camps de treball de Mataplana 1993*, Servei d'Arqueologia, Secretaria General de Joventut, Generalitat de Catalunya. Inèdita.
- FÀBREGAS, M.-MESTRE, A.M.: *Memòria d'excavació al castell de Mataplana. Camps de treball estiu 1994*, Servei d'Arqueologia, Secretaria General de Joventut, Generalitat de Catalunya. Inèdita.

* * * *

II. PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES

1. *Prospecció a Santa Maria de Talló* (Bellver de Cerdanya, La Cerdanya)

Cronologia: s. X-XII. Intervenció: 1994.

Una petita prospecció ha posat al descobert estructures i materials que venen a confirmar algunes de les hipòtesis anteriorment plantejades.

La localització de diversos fragments de tegulae, així com un fragment de T. Sigillata Africana Clara, probablement, del tipus «C» evidencien una ocupació d'època romana ja sospitada.

El fet que alguns d'ells es trobessin lligats amb calç a un mur fa pensar en un reaprofitament com a material de construcció en un moment poc definible encara, situable entre els ss. III i XI. La seva localització dins el presbiteri i paral·lela a la nau actual ens decanta vers la possibilitat que es tracti d'un mur –sobretot, fonament– lateral de l'absis pre-romànic o visigot, de planta rectangular.

D'altra banda, el reompliment del sector proper al campanar oferí materials diversos que permeten restituir les característiques dels paviments arrasats (lloses amb calç, còdols i lloses de calcària amb terra, rajols de ceràmica, rajols vidrats...), els quals creiem que es datarien entre el s. XI i el 1954, darrera remodelació anterior al sòl actual.

Un sector conserva un paviment de grans còdols i lloses de tosca i calcària lligats amb terra quelcom defectuosament. Aparentment, es tractaria de sòl de l'església actual datable entre el s. XI i el XII.

Finalment, hom trobà una tomba feta amb muret de pedra lligada amb calç i un taüt de fusta dins, pertanyent a un degà de Talló, situada al costat i molt similar a la del degà Matias Riu i Ubach que data del s. XVIII.

Entre els diversos materials aparegueren una llosa de pissarra inscrita amb dos o tres tipus de caràcters –majúscules llatines i cursiva visigòtica (?), en estudi; i dues monedes: un diner de plata, encunyat sota el mandat de Ramon Berenguer III (1096-1131), del comtat d'Osona, probablement, d'inicis del s. XII, i un diner de coure de Felip IV, encunyat a Banyoles el 1600.

Direcció: Sara Aliaga i Rodrigo, Oriol Mercadal i Fernàndez.
Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya

2. *Campanya de prospeccions al Collsacabra* (Rupit, 1994)

L'estudi d'aquest any ha estat monogràfic i ha versat sobre els molins. Rupit es destaca, no solament en l'època medieval, sinó també en èpoques posteriors,

pels molins fariners i drapers que es troben repartits al llarg de la riera de Rupit que tot i essent la mateixa que la de Sallent de Sant Joan de Fàbregues, canvia de nom al llarg del seu recorregut. Igualment es tenen notícies d'alguns molins a la riera de Rajols.

S'escollí aquest tema d'estudi per la presència remarcable de molins que es pot observar en el capbreu de Rupit del 1379. Segons aquest document, de 100 persones capbrevades amb la presència de 65 masos, surten citats en 19 ocasions, molins. Amb tot, això no presuposa que existeixin 19 molins, perquè en ocasions s'especifica que el molí el tenen a mitges dues persones. Igualment cal tenir present que varis molins poden ser d'una mateixa família com els de la Sala o els d'en Casaça que en tenen 4 cada un d'ells.

L'aportació de la documentació en aquest tema és força desigual en tant que gaire bé mai donen els límits del molí, per la qual cosa no s'indica la localització exacta. Igualment en la descripció de les parts del molí no es detallen minuciosament a no ser que hi hagi algun element que sobresurti com ara el cap-rec o l'«aigualex». Però per altra banda, a través de la documentació, s'amplia la informació sobre la utilització de l'aigua, tant la de la riera, com la del rec del molí. Així és com es poden relacionar les empremtes del torrent Mall amb la descripció documental de la utilització de l'aigua per regar en el mateix indret.

Així, doncs, la metodologia utilitzada aquesta vegada no ha estat la del rastreig sistemàtic a la recerca de qualsevol vestigi, sinó la recerca selectiva de molins coneguts per la documentació i en els llocs on ha perviscut la toponímia o en d'altres on n'hi havia indicis. Amb tot, cal advertir que l'estudi no tenia ànim d'abraçar la totalitat de molins identificats, i que, per exemple, els de la riera de Rajols, dos dels quals tenim perfectament localitzat a través de la documentació, seran objecte d'estudi en futures ocasions.

Alguns d'aquests molins han perdurat fins als nostres dies a través de reformes al llarg d'aquests segles que ens separen. Una obra constructiva tan important era ampliada, i aprofitada posteriorment, sempre que era possible. És fàcil de comprovar que els que han perdurat han estat els que gaudien d'una millor situació i d'un major cabdal d'aigua.

Descripció entre els vestigis arqueològics que s'han localitzat i que ara es descriuran, caldrà distingir entre, d'una banda, les restes més o menys conservades dels molins i, de l'altra, els senyals en la roca que permeten reconstruir algun element dels molins com ara les rescloses i d'altres que podien correspondre a senyals per a les passeres, per a ponts, etc.

Molins de la riera de Sallent: Des del poble, seguint la riera de Sallent avall, es troben els molins del Rodó, d'en Patrones i el del Sallent, en un estat de conservació que encara permet fer una reconstrucció dels elements immobles. Cadascun d'ells té unes característiques peculiars que fins i tot permeten obtenir-ne analogies i situar-los cronològicament.

Tant el molí d'en Patrones com el de Sallent tenen una mateixa estructura: un rec molt llarg fins a la riera per aconseguir l'aigua, tant la de la riera com la provinent d'algun desnivell i una bassa que acaba amb el cup.

El molí de Sallent, documentalment rebia el nom de molí de l'Horta, citat en el capbreu del 1379, tal com encara ara es recorda per la gran horta que té al seu costat. Aquesta horta està delimitada i resguardada per parets que canalitzen l'aigua de la pluja que baixa per la muntanya fent saltants d'aigua. Crida l'atenció tota l'obra constructiva de parets i canalitzacions de l'aigua per a resguardar l'horta.

El molí conegut actualment com el del rodó és particularment interessant. Molí del Rodó: Perduren moltes parts del molí, tot i que els seus elements han sofert fortes destruccions a causa de les grans riarades del 1940, del mateix desgast del temps o de l'acció directa de les persones que se n'han emportat alguna part. És un molí format per una gran resclosa que aturava l'aigua just abans d'un gran desnivell on, en la seva part dreta, es troba la casa-obrador del molí. S'hi poden observar les empremtes de dos tipus de rescloses: L'una, possiblement anterior, era feta amb grans pedres dretes de forma rectangular de mides que oscil·len entre 40-50 cm. x 80-100 cm. x 15-20 cm. i que estaven unides amb morter. L'aiguat del 1940, o potser un d'anterior, s'emportà les pedres que servien per tancar, en la part central per on passa el riu. Se'n mantenen 19 pedres, amb una llargada conjunta de 9'17 m. La segona estava recolzada per grans pals de doble filada, pròpia d'aquest tipus de construccions. Els grans forats propers a la construcció transversal eren quadrats d'uns 24x24 cm. o 22x22 cm. i entre 14 o 15 cm. de profunditat. Entre ells mantenen una distància aproximada de 93 a 100 cm. A uns 58 a 66 cm. hi ha una altra sèrie de forats més petits d'uns 15-16 cm. de costat per 10 cm. de profunditat, tot i que la profunditat és desigual per tal com el pal anava inclinat per fer de suport.

A part de la resclosa es pot seguir, a través dels forats, tot el traçat per on es feia passar l'aigua, per un canalet fins a arribar al cup. El cup està format per un gran pou natural, en part excavat per acabar de donar-li la forma desitjada. L'alçada del cup cobreix tot el desnivell de la resclosa fins a arribar a dins de l'obrador. En un segon terme s'han localitzat uns forats rodons que correspondrien a la resclosa més antiga. La seva localització dins l'aigua ha obstaculitzat el seu seguiment.

Els elements, l'emplaçament i la referència documental ens situa aquest molí, com a mínim, al 1379, però refet entre el s. XVI i el XVII. La ceràmica que s'hi trobà pertany al s. XVI.

Molins de la Sala: La Sala és un gran casal situat a l'entrada de Rupit, que es troba citat documentalment a partir del s. XII. Es pot considerar que forma un complex de molins i cases: Molí vell de la Sala, Molí nou de la Sala, casa del Molí, Molí del Soler, etc. En aquest complex, com a mostra d'aquesta antiguitat, encara ara es conserva un pont medieval. En aquest lloc conflueixen dues rieres, la de

Cantonigròs i la de les Viles, que passaran, ambdues, a formar part de la Riera de Rupit.

Riera de sota del Salt de Sallent: El costat esquerra de la muntanya on hi ha el Salt està tot ell escalonat per parets fetes amb pedra seca, que marquen unes terrasses destinades a feixes de conreu. Això ens situa en un sector que en temps llunyans, a tenor de la gran quantitat de vegetació que s'hi ha acumulat, havia estat poblat. En la part baixa, al llit de la riera, hi ha uns desnivells en forma de terrasses arrodonides en un nombre de sis. En cada una de les terrasses es veuen empremtes de forats rodons de dimensions variades: 4 d'ells tenen uns 12 cm. de diàmetre, estan situats en un mateix pla i aparellats de 2 en 2 i a una distància de 30 cm. En un segon pla hi ha 3 forats més d'uns 20 cm. de diàmetre i a unes distàncies de 135 cm. i 170 cm. respectivament en direcció esquerra-dreta. En aquestes terrasses, que no tenen l'aparença d'haver estat construïdes per l'home, s'hi repeteixen més forats rodons que semblen seguir una lògica en la seva distribució. Cal fer notar el forat situat al mig del pendent, de 44 cm. de diàmetre i 44 cm. de fons, amb una lleugera forma el·líptica. En la cinquena terrassa hi ha 6 forats alineats en unes distàncies entre ells d'un metre i d'uns 26 cm. de diàmetre, tot permetent un desguàs a l'esquerra. El desgast que presenten aquests forats es pot explicar pel tipus de pedra en què van ser fets.

Molí de Baumadestral: Aquest és un molí que quedava pendent de les campanyes de Tavertet però que no s'havia pogut estudiar per estar cobert d'aigua; la sequedat d'aquest estiu ha fet possible que, en aquesta ocasió, el poguéssim dibuixar. Les empremtes es troben el mig de la riera de Baumadestral entrant-hi per Cantonigròs. Un conjunt de 12 forats marquen el llit del riu i s'enfilen per la roca natural. Aquets forats segueixen la lògica que presenten les rescloses: un de gran falcat per un de dimensions més petites i situats en plans diferents. Les mides dels grans oscil·len entre els 19x19 cm. els que són dins el riu i 15x15 o 16x16 cm. els que canalitzen l'aigua que cau de forma desordenada per les grans pedres que engorgen el riu en aquest indret. Els petits, així mateix, varien entre 11x13 els del riu i 9x9 o 10x11 cm. els altres. Tots aquets forats tenen la finalitat de canalitzar l'aigua i menar-la cap a un pou situat també al mig del corrent del riu. De forma lleugerament triangular a la seva part interna, dibuixa un cercle de 90 cm. de profunditat i uns 80 cm. aprox. de diàmetre. Les parets que el formen són força verticals. Tot ens porta a la hipòtesi de que es tracte del molí més antic de la zona.

Direcció: Assumpta Serra

Departament d'Història Medieval-Paleografia i Diplomàtica.